6
16-c
43

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
13 B
7

GG. 8.

6-16-C-119

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

PUBLII VIRGILII *MARONIS* OPERA.

TOMUS SECUNDUS.

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
OPERA.
TOMUS SECUNDUS.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

PARISIIS.
Typis BARBOU, viâ Mathurinensium.

M DCC LXVII.

[illegible] inv. [illegible] Sculp.

ARGUMENTUM
IN ÆNEIDA.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBER SEPTIMUS.

Æneas e Cumano littore ad occidentem provectus, tumulatâ in Auruncorum littore Caïetâ nutrice suâ, prætergressus montem Circæum, Circes habitatione & veneficiis infamem, ad ostia Tyberis appellitur. Tunc Latinus illic Aboriginibus imperabat. Huic unica erat filia Lavinia, Fauni oraculis destinata externo marito, Amatæ tamen matris voluntate promissa Turno Rutulorum regi. Mittit Æneas Oratores Laurentum, in urbem Latini regiam. Latinus Æneam, non modò in socium, sed oraculi memor, etiam in generum admittit. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, evocat Alecto ex inferis. Alecto primùm Amatam Latini

uxorem ita concitat, ut illa Bacchi sacra simulans filiam abscondat in montibus. Turnum deinde Furiis iisdem agit in bellum : & Trojanos Latinosque invicem committit ; occiso per Ascanium cervo, qui Tyrrhei pastoris regii filio erat in deliciis. Omnibus bellum frementibus, Latinus unus obsistit : tamen, Junone ipsâ belli portas aperiente, rem fatis permittere cogitur. Confluunt ad Turnum ex omnibus Italiæ partibus auxilia : Mezentius, ejusque filius Lausus, cum Agyllinis ; Catillus & Coras cum Tiburtinis ; Cæculus cum Prænestinis, &c.

PUBLII VIRGILII
ÆNEIDOS
LIBER SEPTIMUS.

Tu quoque littoribus noſtris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Caïeta, dediſti:
Et nunc ſervat honos ſedem tuus; oſſaque nomen
Heſperia in magna (ſi qua eſt ea gloria) ſignant.
  At pius exſequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quiêrunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant auræ in noctem; nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus:
Proxima Circææ raduntur littora terræ,
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos

Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturnà in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recuſantum & ſera ſub nocte rudentum;
Setigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum;
Quos hominum ex facie Dea ſæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu littora dira ſubirent;
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamque rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis;
Cùm venti poſuere, omniſque repentè reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hìc Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis & multâ flavus arenâ,
In mare prorumpit: variæ circúmque ſupráque
Aſſuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem

Cùm primùm Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu Diva, mone: dicam horrida bella,
Dicam acies actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nymphâ genitum Laurente Maricâ
Accipimus. Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divûm, prolesque virilis
Nulla fuit; primâque oriens erepta juventâ est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totâque petebant
Ausonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens; quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta Deûm terroribus obstant.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,

Obſedere apicem ; & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuò vates : Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſummâ dominarier arce.
Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari;
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis : tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id verò horrendum ac viſu mirabile ferri :
Namque fore illuſtrem famâ fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At Rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea, nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitim.
Hinc Italæ gentes, omniſque Œnotria tellus
In dubiis reſponſa petunt : huc dona ſacerdos
Cùm tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit;
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,

Centum lanigeras mactabat rite bidentes :
Atque harum effultus tergo ftratifque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco eft :
Ne pete connubiis natam fociare Latinis ,
O mea progenies , thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi , qui fanguine noftrum
Nomen in aftra ferent, quorumque ab ftirpe nepotes
Omnia fub pedibus , quà Sol utrumque recurrens
Afpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc refponfa patris Fauni , monitufque filenti
Nocte datos , non ipfe fuo premit ore Latinus ;
Sed circùm latè volitans jam fama per urbes
Aufonias tulerat , cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claffem.
Æneas , primique duces , & pulcher Iülus
Corpora fub ramis deponunt arboris altæ ;
Inftituuntque dapes , & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (fic Jupiter ipfe monebat)
Et Cereale folum pomis agreftibus augent.
Confumptis hic fortè aliis , ut vertere morfus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi ,
Et violare manu malifque audacibus orbem
Fatalis crufti , patulis nec parcere quadris :
Heus ! etiam menfas confumimus , inquit Iülus.
Nec plura , alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem ; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater , ac ftupefactus numine preffit.

Continuò : Salve, fatis mihi debita tellus;
Vosque, ait, ô fidi Trojæ, salvete, Penates.
Hìc domus, hæc patria est. Genitor mihi talia (namque
Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit :
Cùm te, nate, fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames; hæc nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.
Quare agite; & primo læti cum lumine Solis
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat; &, Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphasque & adhuc ignota precatur
Flumina : tum Noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, & duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hìc Pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiisque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subitò Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno

Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
 Poſtera cùm primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diverſi explorant; hæc fontis ſtagna Numici,
Hunc Tybrim fluvium, hîc fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchisâ delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora; feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſsâ,
Moliturque locum, primaſque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
 Jamque iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Cùm prævectus equo longævi Regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.
 Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſummâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſylvis & relligione parentum.
Hîc ſceptra accipere, & primos attollere faſces

A v

Regibus omen erat : hoc illis curia templum,
Hæc ſacris ſedes epulis : hìc, ariete cæſo,
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro, Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem ;
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo adſtabant : aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævâque ancile gerebat
Picus equûm domitor ; quem capta cupidine conjux
Aureâ percuſſum virgâ, verſumque venênis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo Divûm, patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit ;
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore :
Dicite, Dardanidæ (neque enim neſcimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſum)
Quid petitis ? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cœrula vexit ?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis:
Ne fugite hoſpitium; neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſuâ, veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes; his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrârit ad urbes,
Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Córythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numero Divorum altaribus addit.
 Dixerat; & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni; nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ littuſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur; pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: Rex ipſe Jovis de gente ſupremâ,
Troïus Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & ſi quem tellus extrema refuſo
Submovet Oceano, & ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga ſolis iniqui.

Diluvio ex illo tot vaſta per æquora vecti,
Diis ſedem exiguam patriis littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur
Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti;
Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quòd ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiere ſibi & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm veſtras exquirere terras
Imperiis egere ſuis. Hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: juſſiſque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc Pater Anchiſes auro libabat ad aras:
Hoc Priami geſtamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, ſceptrumque, ſacerque tiaras;
Iliadumque labor, veſtes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos; nec purpura regem
Picta movet, nec ſceptra movent Priameïa tantùm,
Quantùm in connubio natæ thalamoque moratur,
Et veteris Fauni volvit ſub pectore ſortem.

Hunc illum fatis externa ab ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii noſtra incœpta ſecundent,
Auguriumque ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas:
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modò Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adveniat; vultus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contrà Regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
  Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum geminoſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem,

Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat;
Et lætum Ænean, classemque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates: stetit acri fixa dolore;
Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeïs occumbere campis?
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa jacent; odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patriâ excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
Absumptæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ.
Quod scelus, aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum

Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque socer coëant mercede suorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantùm
Cisseïs prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris; cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum; tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam; ne noster honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,

Atque odiis verſare domos : tu verbera tectis
Funereaſque inferre faces : tibi nomina mille ,
Mille nocendi artes ; fecundum concute pectus :
Disjice compoſitam pacem , ſere crimina belli :
Arma velit , poſcatque ſimul , rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis ,
Principiò Latium & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit , tacitumque obſedit limen Amatæ :
Quam ſuper adventu Teucrûm, Turnique hymenæis,
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic Dea cœruleis unum de crinibus anguem
Conjicit , inque ſinum præcordia ad intima ſubdit ,
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille inter veſtes & levia pectora lapſus
Volvitur attactu nullo , fallitque furentem ,
Vipeream inſpirans animam : fit tortile collo
Aurum ingens coluber , fit longæ tænia vittæ ,
Innectitque comas , & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus , atque oſſibus implicat ignem ,
Necdum animus toto percepit pectore flammam ,
Molliùs , & ſolito matrum de more locuta eſt ,
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiiſque hymenæis.
Exſulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris ,
O genitor ! nec te miſeret natæque , tuique ?
Nec matris miſeret , quam primo Aquilone relinquet
Perfidus , alta petens , abductâ virgine , prædo ?

At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces.
Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor; & ſic dicere Divos.
Et Turno, ſi prima domûs repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contrà ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum verò infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habenâ
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia juxtà
Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato numine Bacchi,
Majus adorſa nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat; & natam frondoſis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædaſque moretur,
Evoë Bacche fremens, ſolum te virgine dignum

Vociferans. Etenim molles tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat: furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem; torvumque repentè
Clamat: Io, matres, audite ubi quæque, Latinæ,
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet,
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque, omnemque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardea quondam
Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigrâ carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exſuit: in vultus ſeſe transformat aniles,

Et frontem obſcœnam rugis arat ; induit albos
Cum vitta crines ; tum ramum innectit olivæ :
Fit Calybe , Junonis anus , templique ſacerdos ;
Et juveni ante oculos his ſe cum vocibus offert :
Turne , tot incaſſum fuſos patiere labores ,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis ?
Rex tibi conjugium & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat , externuſque in regnum quæritur heres.
I nunc , ingratis offer te , irriſe , periclis ;
Tyrrhenas , i , ſterne acies ; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me , placidâ cùm nocte jaceres ,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age , & armari pubem , portiſque moveri
Lætus in arma para ; & Phrygios , qui flumine pulchro
Conſedere , duces , pictaſque exure carinas.
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latinus
Ni dare conjugium , & dicto parêre fatetur ,
Sentiat , & tandem Turnum experiatur in armis.
Hìc juvenis vatem irridens , ſic orſa viciſſim
Ore refert : Claſſes invectas Tybridis alveo
Non , ut rere , meas effugit nuntius aures :
Ne tantos mihi finge metus , nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effœta ſenectus ,
O mater , curis nequicquam exercet ; & arma
Regum inter falsâ vatem formidine ludit.
Cura tibi Divûm effigies & templa tueri :

Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus:
Diriguere oculi: tot Erynnis ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falsâ formidine ludit.
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rupit pavor; oſſaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit, arma toro tectiſque requirit:
Sævit amor ferri, & ſcelerata inſania belli,
Ira ſuper. Magno veluti cùm flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni,
Exſultantque æſtu latices; furit intus aquaï
Fumidus atque altè ſpumis exuberat amnis;
Nec jam ſe capit unda: volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad Regem, pollutâ pace, Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem;
Se ſatis ambobus Teucriſque venire Latiniſque.

Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros ſtygiis ſe concitat alis,
Arte novâ ſpeculata locum, quo littore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iülus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Cervus erat formâ præſtanti & cornibus ingens;
Tyrrheidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſque pater, cui regia parent
Armenta, & latè cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis;
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, menſæque aſſuetus herili,
Errabat ſylvis; rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſerâ quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes, fluvio cùm fortè ſecundo
Deflueret, ripâque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:

Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaque multo
Perque uterum ſonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitque gemens ſtabulis; queſtuque, cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne replebat.
Sylvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.
Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſylvis)
Improviſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ ſpirans immanè ſecuri.
At ſæva e ſpeculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit ſtabuli, & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, quâ protinus omne
Contremuit nemus, & ſylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longè lacus, audiit amnis
Sulfureâ Nar albus aquâ, fonteſque Velini:
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum verò ad vocem celeres, quà buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ; nec non & Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis;

Sed ferro ancipiti decernunt, atraque latè
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cùm albeſcere vento;
Paulatim ſeſe tollit mare, & altiùs undas
Erigit, inde imo conſurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem, ſtridente ſagittâ,
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almon
Sternitur, hæſit enim ſub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circà; ſeniorque Galeſus,
Dum paci medium ſe offert, juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ,
Deſerit Heſperiam, & cœli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce ſuperbâ:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant;
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant: ſpargam arma per agros.

Tum contrà Juno : Terrorum & fraudis abunde eſt ;
Stant belli cauſæ ; pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novus imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & Rex ipſe Latinus.
Te ſuper æthereas errare licentiùs auras
Haud Pater ille velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis : ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces :
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiæ medio ſub montibus altis,
Nobilis & famâ multis memoratus in oris,
Amſancti valles : denſis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hìc ſpecus horrendum, ſævi ſpiracula Ditis,
Monſtratur ; ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces ; queis condita Erynnis,
Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus ; cæſoſque reportant,
Almònem puerum, fœdatique ora Galeſi ;
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine, cædis & ignis
Terrorem ingeminat ; Teucroſque in regna vocari,
Stirpem

Stirpem admiſceri Phrygiam, ſe limine pelli.
  Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deûm, perverſo numine poſcunt;
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit;
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circùm latrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquam & ſpumea circùm
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum exſuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res,
Multa Deos, auraſque pater teſtatus inanes:
Frangimur heu! fatis, inquit, ferimurque procellâ.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri! te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votiſque Deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. Nec plura locutus,
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
  Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prœlia Martem;
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hircaniſve, Arabiſve parant; ſeu tendere ad Indos,

Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora; nec custos absistit limine Janus.
Has ubi certa sedet Patribus sententia pugnæ;
Ipse Quirinali trabeâ cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes,
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum Regina Deûm, cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante.
Pars, pedes ire parat campis: pars, arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt:
Pars leves clypeos & spicula lucida tergunt
Arvinâ pingui, subiguntque in cote secures:
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
Tela novant: Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas

Umbonum crates : alii thoracas ahenos ,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos , huc omnis aratri
Ceſſit amor : recoquunt patrios fornacibus enſes ;
Claſſica jamque ſonant ; it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit : ille frementes
Ad juga cogit equos , clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur , fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona , Deæ , cantuſque movete :
Qui bello exciti reges ; quæ quemque ſecutæ
Complêrint campos acies ; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris , quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim , Divæ , & memorare poteſtis :
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius , agminaque armat.
Filius huic juxtà Lauſus , quo pulchrior alter
Non fuit , excepto Laurentis corpore Turni :
Lauſus equûm domitor , debellatorque ferarum ,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros , dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis , & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus : clypeoque inſigne paternum ,
Centum angues , cinctamque gerit ſerpentibus hydram.
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos

Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Mixta Deo mulier; poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſetâ, cum dentibus albis,
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Homolen, Othrymque nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Præneſtinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumque focis omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio latè comitatur agreſtis,
Quique altum Præneſte viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt; quos, dives Anagnia, paſcis;
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clypei curruſve ſonant; pars maxima glandes

Liventis plumbi ſpargit ; pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti : veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis , crudus tegit altera pero.

At Meſſapus equûm domitor , Neptunia proles ,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro ,
Jampridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubitò , ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies , æquoſque Faliſcos ,
Hi Soractis habent arces , Flaviniaque arva ,
Et Cimini cum monte lacum , lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero , regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
Cùm ſeſe e paſtu referunt , & longa canoros
Dant per colla modos : ſonat amnis & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet , aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.

Ecce , Sabinorum priſco de ſanguine , magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar:
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium , poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Unà ingens Amiterna cohors , priſcique Quirites :
Ereti manus omnis , oliviferæque Mutuſcæ ;
Qui Nomentum urbem , qui roſea rura Velini ;
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,

Caſperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ;
Qui Tyberim Fabarimque bibunt; quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini;
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis;
Vel quàm Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſêre patres, Sidicinaque juxtà
Æquora; quique Cales linquunt; amniſque vadoſi
Accola Vulturni; pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello;
Lævas cetra tegit; falcati cominus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Œbale, quem generaſſe Telon Sebethide Nymphâ
Fertur, Teleboûm Capreas cùm regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;
Quique Rufras, Batulumque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:

Teutonico ritu ſoliti torquere cateias;
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſère in prœlia Nurſæ,
Ufens, inſignem famâ & felicibus armis;
Horrida præcipuè cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicolæ glebis
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro;
Vipereo generi & graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit; neque eum juvère in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius, inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis humentia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt famâ Hippolytum, poſtquam arte novercæ
Occiderit, patriaſque explêrit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus

Ætherea & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos
(Argumentum ingens) & cuſtos virginis Argus,
Cælatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,

Auruncæque manus, Rutuli, vetereſque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici,
Qui ſaltus, Tyberine, tuos, ſacrumque Numici
Littus arant, Rutuloſque exercent vomere colles,
Circæumque jugum, queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco;
Quâ Saturæ jacet atra palus, gelidufque per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.
Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathiſve Minervæ
Femineas aſſueta manus; ſed prœlia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus,
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntem,
Attonitis inhians animis; ut regius oſtro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetram,
Et paſtoralem, præfixâ cuſpide, myrtum.

ARGUMENTUM
LIBRI OCTAVI.

TURNUS Venulum ad Diomedem mittit, ut eum ad belli ſocietatem alliciat. Æneas, Tyberini fluvii monitu, iter eodem conſilio ſuſcipit ad Evandrum, qui ex Arcadia profugus in Palatino monte conſederat. Evander, ſacris Herculis tum intentus, Æneam iiſdem adhibet: eorum originem edocet, victoriam ſcilicet Herculis de Caco, regionis illius inſigni olim prædone. Tum Æneam quadringentorum equitum ſubſidio juvat: iiſdem Pallantem filium præficit: Æneam ad Tyrrhenos, expulſo Mezentio, regem poſcentes, cum certa regni auxiliique ſpe dimittit. Æneas poſtridie, parte altera copiarum ſecundo flumine ad ſuos remiſsâ, cum altera Tyrrhenos adit. Interim Venus arma Æneæ ſuo defert, a Vulcano fabricata: clypeum in primis, in quo Æneas res præclarè olim gerendas a Romanis poſteris mirâ arte cælatas admiratur. Præcipuus eo in opere locus eſt Auguſto, cujus egregiam de Antonio & Cleopatra Ægypti regina victoriam, triplicemque triumphum diligentiùs poëta deſcribit.

Eneide. L. VIII.

Cochin filius inv. [illegible] Sculp.

BE

LIBER OCTAVUS.

Ut belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma:
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi, Meſſapus, & Ufens,
Contemptorque Deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Ænean claſſi, victoſque Penates
Inferre, & fatis Regem ſe dicere poſci
Edoceat, multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbreſcere nomen:
Quid ſtruat his cœptis, quem, ſi fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifeſtiùs ipſi,
Quàm Turno regi, aut regi apparere Latino.

Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis,
Sole repercuſſum aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat latè loca; jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
Cùm pater in ripa gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipse loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
O sate gente Deûm! Trojanam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
Hîc tibi certa domus; certi, ne absiste, Penates:
Neu belli terrere minis: tumor omnis & iræ
Concessere Deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc quâ ratione quod instat
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,

Delegere locum, & poſuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum aſſiduè ducunt cum gente Latina:
Hos caſtris adhibe ſocios, & fœdera junge.
Ipſe ego te ripis & recto flumine ducam,
Adverſum remis ſuperes ſubvectus ut amnem.
Surge age, nate Deâ; primiſque cadentibus aſtris,
Junoni fer rite preces, iramque minaſque
Supplicibus ſupera votis: mihi victor honorem
Perſolves. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cœruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus exit.
Dixit; deinde lacu Fluvius ſe condidit alto
Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.
  Surgit, & ætherei ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amnibus unde eſt;
Tuque, ô Tybri, tuo genitor cum flumine ſancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocumque ſolo pulcherrimus exis,
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum Fluvius regnator aquarum.
Adſis ô tantùm, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat, geminaſque legit de claſſe biremes,

Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quàm longa eſt, nocte tumentem
Leniit; & tacitâ refluens ita ſubſtitit undâ,
Mitis ut in morem ſtagni, placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter incœptum celerant rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, virideſque ſecant placido æquore ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cùm muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ociùs advertunt proras, urbique propinquant.

Fortè die ſolennem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Diviſque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque ſenatus,
Thura dabant, tepiduſque cruor fumabat ad aras.

Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis; audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe.
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas.
Egredere, ô quicumque es, ait, corámque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede Penatibus hoſpes.
Accepitque manu dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum Regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere ramos;
Non equidem extimui Danaûm quòd ductor & Arcas,
Quódque ab ſtirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & ſancta oracula Divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.

Dardanus Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros : Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quicquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi; me me ipſe, meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te crudeli Daunia bello
Inſequitur, nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant;
Et mare quod ſuprà teneant, quodque alluit infrà.
Accipe, daque fidem : ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas : ille os, oculoſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tum ſic pauca refert : Ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio, agnoſcoque libens ! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor !
Nam memini Heſionæ viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa,

Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et lux cùm primùm terris ſe craſtina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
  Hæc ubi dicta, dapes jubet & ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro & villoſi pelle leonis
Accipit Ænean, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis & luſtralibus extis.
  Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc ſolennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana ſuperſtitio, veterumque ignara Deorum

Impoſuit : ſævis , hoſpes Trojane , periclis
Servati facimus , meritoſque novamus honores.
Jam primùm ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem ;
Disjectæ procul ut moles , deſertaque montis
Stat domus , & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hìc ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu ,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat
Solis inacceſſam radiis , ſemperque recenti
Cæde tepebat humus : foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater : illius atros
Ore vomens ignes , magnâ ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium , adventumque Dei : nam maximus ultor
Tergemini nece Geryonis ſpoliiſque ſuperbus ,
Alcides aderat , tauroſque hàc victor agebat
Ingentes ; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera , ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet ,
Quatuor a ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit , totidem formâ ſuperante juvencas ;
Atque hos , ne qua forent pedibus veſtigia rectis ,
Caudâ in ſpeluncam tractos , verſiſque viarum
Indiciis raptos , ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea cùm jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta , abitumque pararet ,

Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hîc verò Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſque gravatum
Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidêre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paternâ
Pendebat, fultoſque emuniit obice poſtes;
Ecce furens animis aderat Tirinthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repentè
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther:
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens

Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ:
Non ſecus ac ſi quâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, Diis inviſa; ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque, immiſſo lumine, Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repentè,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis, vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla pericli)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit; involvitque domum caligine cæcâ,
Proſpectum eripiens oculis; glomeratque ſub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis: ſeque ipſe per ignem
Præcipiti injecit ſaltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulâque ingens ſpecus æſtuat atrâ.
Hìc Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus; & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis:
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur; pedibuſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque exſtinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores

Servavere diem ; primuſque Potitius auctor ,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri
Hanc aram luco ſtatuit , quæ maxima ſemper
Dicetur nobis , & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum ,
Cingite fronde comas , & pocula porgite dextris ;
Communemque vocate Deum,& date vina volentes.
Dixerat : Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas , foliiſque innexa pependit ;
Et ſacer implevit dextram ſcyphus. Ociùs omnes
In menſam læti libant , Divoſque precantur.

Devexo interea propior fit veſper Olympo ;
Jamque ſacerdotes , primuſque Potitius , ibant
Pellibus in morem cincti , flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas , & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt , cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus , incenſa altaria circum ,
Populeis adſunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus , ille ſenum , qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt : ut prima novercæ
Monſtra manu,geminoſque premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes ,
Trojamque , Œchaliamque : ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo , fatis Junonis iniquæ ,
Pertulerit. Tu nubigenas , invicte , bimembres ,
Hylæumque , Pholumque manu , tu Creſſia mactas
Prodigia , & vaſtum Nemea ſub rupe leonem.

Te Stygii tremuere lacus ; te janitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies , non terruit ipſe Typhœus ,
Arduus , arma tenens : non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumſtetit anguis.
Salve , vera Jovis proles , decus addite Divis :
Et nos , & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
  Talia carminibus celebrant : ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt , ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu , colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat Rex obſitus ævo ,
Et comitem Ænean juxtà natumque tenebat
Ingrediens , varioque viam ſermone levabat.
Miratur , facileſque oculos fert omnia circum
Æneas , capiturque locis , & ſingula lætus
Exquiritque , auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus , Romanæ conditor arcis :
Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæque tenebant,
Genſque virûm truncis & duro robore nata ;
Queis neque mos, neque cultus erat ; nec jungere tauros,
Aut componere opes norant , aut parcere parto ;
Sed rami , atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo ,
Arma Jovis fugiens , & regnis exſul ademptis.
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit , legeſque dedit ; Latiumque vocari

Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea, quæ perhibent, illo ſub rege fuerunt
Secula; ſic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſonia, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Tybris,
A quo pòſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.
Me pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuere locis, matriſque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progreſſus, monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam,
Quam memorant nymphæ priſcum Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer aſylum
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & ſacri monſtrat nemus Argileti,
Teſtaturque locum, & lethum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum relligio pavidos terrebat agreſtes

Dira loci, jam tum ſylvam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem
(Quis Deus, incertum eſt) habitat Deus. Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Jovem, cùm ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias, veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem;
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter ſe dictis, ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri; paſſimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit: hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Ænean duxit, ſtratiſque locavit
Effultum foliis, & pelle Libyſtidis urſæ.
 Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum adſpirat amorem.
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces,
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi

Artis

Artis opifque tuæ ; nec te , cariſſime conjux ,
Incaſſumve tuos volui exercere labores ;
Quamvis & Priami deberem plurima natis ,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc , Jovis imperiis , Rutulorum conſtitit oris :
Ergo eadem ſupplex venio , & ſanctum mihi numen
Arma rogo , genitrix nato. Te filia Nerei ,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi , quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis in me , excidiumque meorum.
Dixerat , & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet : ille repentè
Accepit ſolitam flammam , notuſque medullas
Intravit calor , & labefacta per oſſa cucurrit :
Non ſecus atque olim tonitru cùm rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis , & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore :
Quid cauſas petis ex alto ? fiducia ceſſit
Quò tibi , Diva , mei ? ſimilis ſi cura fuiſſet ,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec Pater omnipotens Trojam , nec fata vetabant
Stare , decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc , ſi bellare paras , atque hæc tibi mens eſt ,
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ ,
Quod fieri ferro , liquidove poteſt electro ,
Quantum ignes animæque valent : abſiſte precando

Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde ubi prima quies, medio jam noctis abactæ
Curriculo, expulerat ſomnum; cùm femina primùm,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ,
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſque ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos:
Haud ſecus Ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis,
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hòc tunc Ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brönteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus, jam parte politâ,
Fulmen erat, toto Genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Auſtri.

Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte aliâ Marti currumque, rotasque volucres
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant:
Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
Gorgona desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ:
Præcipitate moras. Nec plura effatus: at illi
Ociùs incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum:
Vulnificusque chalybs vastâ fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbes
Impediunt: alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multâ vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmina cantus.
Consurgit senior, tunicâque inducitur artus,

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis :
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem ,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt , greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem & ſecreta petebat ,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minùs Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas , olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras , mediiſque reſidunt
Ædibus , & licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior hæc :
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor ;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires : hinc Tuſco claudimur amni ;
Hinc Rutulus premit , & murum circumſonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Jungere caſtra paro , quam fors inopina ſalutem
Oſtentat : fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes , ubi Lydia quondam
Gens bello præclara , jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo
Imperio & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes ? quid facta tyranni
Effera ? Dii capiti ipſius generique reſervent.

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus atque oribus ora,
Tormenti genus; & fanie taboque fluentes,
Complexu in misero, longâ sic morte necabat.
At fessi tandem cives, infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque, domumque;
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille inter cædes, Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ littore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus haruspex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtusque virûm, quos justus in hostem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ;
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipse oratores ad me regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon:
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu seclisque effœta senectus
Invidet imperium, feræque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabellâ
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis

Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime ductor.
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri,
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magiſtro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat: primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo, totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades, & fidus Achates;
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant:
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſò vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit ſonitum, & Divæ promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne verò, hoſpes, ne quære profectò
Quem caſum portenta ferant; ego poſcor: Olympo
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quàm multa ſub undas

Scuta virûm, galeaſque & fortia corpora volves,
Tybri pater! poſcant acies, & fœdera rumpant.
  Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto:
Et primùm Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumque Larem, parvoſque Penates
Lætus adit; mactat lectas de more bidentes:
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſthinc ad naves graditur, ſòcioſque reviſit:
Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit: pars cetera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque, patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
  Fama volat parvam ſubitò vulgata per urbem,
Ociùs ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiùſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis,
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Jupiter annos!
Qualis eram, cùm primam aciem Præneſte ſub ipſa
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextrâ ſub tartara miſi,
Naſcenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat; terna arma movenda;

Ter letho ſternendus erat ; cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exſuit armis :
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam ,
Nate , tuo ; neque finitimo Mezentius umquam
Huic capiti inſultans , tot ferro ſæva dediſſet
Funera , tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos , ô Superi , & Divûm tu maxime rector
Jupiter , Arcadii , quæſo , miſereſcite regis ,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi , ſi fata reſervant ;
Si viſurus eum vivo , & venturus in unum ;
Vitam oro : patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum , Fortuna , minaris ;
Nunc ô , nunc liceat crudelem abrumpere vitam ,
Dum curæ ambiguæ , dum ſpes incerta futuri ;
Dum te , care puer , mea ſera & ſola voluptas ,
Complexu teneo : gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat : famuli collapſum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis.
Æneas inter primos & fidus Achates :
Inde alii Trojæ proceres : ipſe agmine Pallas
In medio , chlamyde & pictis conſpectus in armis :
Qualis ubi Oceani perfuſus Lucifer undâ ,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes ,
Extulit os ſacrum cœlo , tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres , oculiſque ſequuntur

Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.
  Eſt ingens gelidum lucus prope Ceritis amnem,
Relligione patrum latè ſacer: undique colles
Incluſere cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis: celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.
  At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Ut procul e gelido ſecretum flumine vidit,
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſsâ conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prœlia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſa poſuit radiantia quercu.
  Ille Deæ donis & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit;
Miraturque, interque manus & brachia verſat

Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cœrula nubes
Solis inardescit radiis, longéque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Hastamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitóque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Pòst iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterasque tenentes
Stabant, & cæsâ jungebant fœdera porcâ.
Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat

Accipere, ingentique urbem obsidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Aspiceres, pontem auderet quòd vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hìc auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat.
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc exsultantes Salios, nudosque lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
Et scelerum pœnas; & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea, sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circùm argento clari delphines in orbem

Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella,
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prœlia Cæſar,
Cum patribus, populoque, Penatibus, & magnis Diis,
Stans celſa in puppi; geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte aliâ, ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens; cui belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ, variiſque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & littore rubro
Ægyptum, viresque Orientis & ultima ſecum
Bactra vehit; ſequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tantâ mole viri turritis puppibus inſtant.
Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arva novâ Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro,
Necdum etiam geminos a tergo reſpicit angues.
Omnigenumque Deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: ſævit medio in certamine Mavors.

Çælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ.
Et ſciſsâ gaudens vadit Diſcordia pallâ,
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis Regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futurâ
Fecerat Ignipotens undis & Iapige ferri:
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & totâ veſte vocantem
Cœruleum in gremium latebroſaque flumina victos.
At Cæſar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ, ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe ſedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hîc Nomadum genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hîc Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis,

Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

Cochin filius in. Duflos sculp.

ARGUMENTUM

LIBRI NONI.

Ænea conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuſcos occupato, Turnus admonetur a Junone per Iridem, ut in caſtrenſia novæ Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præſcripto, non egredientibus ad pugnam, Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere : ſed illæ, cùm ex Idææ ſylvæ materia fabricatæ olim fuiſſent, Idææ matris beneficio mutantur marinas in Nymphas : tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ diſponuntur. Interim Trojani, de revocando per nuntios Ænea ſolliciti, dum inter ſe conſultant, Niſus & Euryalus, par nobile amicorum, ultro ſuſcipiunt hanc provinciam : laudati ab Aſcanio, dimiſſique cædem Rutulorum noctu magnam faciunt : eorumque ſpoliis induti dum pergunt porro, a Latinis equitibus obviis occiduntur : capita haſtis affixa, & in caſtris erecta, agnoſcuntur procul a Trojanis, & ingentem in oppido luctum excitant, præſertim matris Eu-

ryali. Turnus oppugnationem manè inſtaurat. Aſcanius Numanum inſolentiùs illudentem, emiſsâ e muris ſagittâ, configit. Quo ſucceſſu elati Pandarus & Bitias portas recludunt, & Rutulos ſubeuntes magnâ ſtrage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit, ſed clauſis portis, hoſtium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tyberis alluebat, & ut erat armatus in flumen deſiliens ad ſuos natatu revertitur.

LIBER NONUS.

ATQUE ea diversâ penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum fortè parentis
Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe & sociis & classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque petivit Evandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes,
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? Unde hæc tam clara repentè
Tempestas? Medium video discedere cœlum,
Palantesque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,

Dives equûm, dives pictaï veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrheidæ juvenes : medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſuprà eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges; aut pingui flumine Nilus,
Cùm refluit campis, & jam ſe condidit alveo.
Hìc ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros:
Hoſtis adeſt, eïa. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas, ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Ne ſtruere auderent aciem, neu credere campo;
Caſtra modò & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor, iraque monſtrat;
Objiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, ut antevolans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improviſus adeſt; maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâque tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait: & jaculum intorquens emittit in auras,

Principium pugnæ, & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur inertia corda,
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre
Arma viros, ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque huc
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Cùm fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media; tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus irâ
Sævit in abſentes; collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet,
Quâ tentet ratione aditus, & quà via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
  Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circùm & fluvialibus undis,
Invadit, ſociſque incendia poſcit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt: urget præſentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commixtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis Deus, ô Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides facto, ſed fama perennis.

Tempore quo primùm Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat;
Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem : Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quò ſacra ferebant,
Nigranti piceâ trabibuſque obſcurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cùm claſſis egeret,
Læta dedi : nunc ſollicitam timor anxius angit.
Solve metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur : proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui ſidera mundi :
O genitrix, quò fata vocas ? aut quid petis iſtis ?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant ? certuſque incerta pericula luſtret
Æneas ? cui tanta Deo permiſſa poteſtas ?
Immo ubi defunctæ finem portuſque tenebunt
Auſonios, olim quæcumque evaſerit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris eſſe Deas : qualis Nereïa Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat; idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promiſſa dies, & tempora Parcæ
Debita complêrant, cùm Turni injuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tædas.
Hic primùm nova lux oculis obfulſit, & ingens
Viſus ab Aurora cœlum tranſcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria antè exurere Turno
Quàm ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutæ,
Ite, Deæ pelagi; genitrix jubet. Et ſua quæque
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis;
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur,
Quot priùs æratæ ſteterant ad littora proræ.
Obſtupuere animis Rutuli: conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Rauca ſonans, revocatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monſtra petunt: his Jupiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Exſpectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ: rerum pars altera adempta eſt;
Terra autem in manibus noſtris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,

Si qua Phryges præ ſe jactant reſponſa Deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quòd arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt & mea contrà
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge prærepta. Nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſoliſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Antè ſatis, penitùs modò non genus omne peroſos
Femineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, lethi diſcrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?
Sed vos, ô lecti, ferro quis ſcindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danaïs rem faxo & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri, & pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flammis.

Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur
Purpurei criſtis juvenes auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper e vallo proſpectant Troës, & armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus,
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibuſque ſagittis:
Et juxtà comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer primâ ſignans intonſa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi, nec placidâ contenta quiete eſt.

Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: fomno vinoque foluti
Procubuere; filent latè loca. Percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo fententia furgat.
Ænean acciri omnes, populufque, patrefque,
Expofcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi quæ pofco promittunt (nam mihi facti
Fama fat eft) tumulo videor reperire fub illo
Poffe viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obftupuit magno laudum perculfus amore
Euryalus; fimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur focium fummis adjungere rebus,
Nife, fugis? folum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis affuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter, Trojæque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geffi,
Magnanimum Ænean & fata extrema fecutus.
Eft hic, eft animus lucis contemptor, & iftum
Qui vitâ bene credat emi, quò tendis, honorem.
Nifus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non: ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicumque oculis hæc afpicit æquis.
Sed fi quis (quæ multa vides difcrimine tali)
Si quis in adverfum rapiat cafufve Deufve,
Te fupereffe velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit qui me raptum pugnâ pretiove redemptum
Mandet humo folitâ; aut, fi qua id fortuna vetabit,

Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris,
Quæ te ſola, puer, multis e matribus auſa
Proſequitur; magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: Cauſas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit.
Acceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relictâ,
Ipſe comes Niſo graditur, Regemque requirunt.
    Cetera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuntius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio. Tum Niſus, & unà
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tum ſic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis,
Æneadæ: neve hæc noſtris ſpectentur ab annis
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuere: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto eſt.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si fortunâ permittitis uti,
Quæſitum Ænean ad mœnia Pallantea,

Mox hìc cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hìc annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cùm tales animos juvenum, & tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros, dextraſque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auſis,
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primùm
Dii moreſque dabunt veſtri: tum cetera reddet
Actutùm pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor; quæcumque mihi fortuna, fideſque eſt,
In veſtris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conſpectum; nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Ariſbâ;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem;

Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma;
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram, tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantùm fortuna secunda,
Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona
Unum oro: genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est,
Inque salutatam linquo: nox & tua testis
Dextera, quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem: succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Perculsâ mente, dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creüſæ
Solum defuerit; nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicumque ſequentur.
Per caput hoc juro, per quod pater antè ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
 Sic ait illacrymans: humero ſimul exſuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vaginâ aptârat eburnâ.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exſuvias: galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas, juvenumque, ſenumque
Proſequitur votis; nec non & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens, curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata. Sed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
 Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen antè futuri
Exitio. Paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident; arrectos littore currus,
Inter lora rotaſque viros, ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextrâ: nunc ipſa vocat res.
Hâc iter eſt: tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longè.

Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit: simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur, qui fortè tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur;
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxtà famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, torique madent; nec non Lamyrumque, Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illâ qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus: felix, si protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros; Rhœtum vigilantem & cuncta videntem:
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multâ morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mixta

Vina refert moriens : hic furto fervidus inſtat.
Jamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum , & religatos rite videbat
Carpere gramen equos , breviter cùm talia Niſus :
(Senſit enim nimiâ cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait ; nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt : via facta per hoſtes.
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cùm jungere abſens,
Cædicus : ille ſuo moriens dat habere nepoti :
Poſt mortem bello Rutuli prædâque potiti :
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem, criſtiſque decoram
Induit. Excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regi reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Jamque propinquabant caſtris, muroque ſubibant,
Cùm procul hos lævo flectentes limite cernunt ;
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens :
State, viri : quæ cauſa viæ ? quive eſtis in armis ?

Quóve tenetis iter? Nihil illi tendere contrà ;
Sed celerare fugam in ſylvas , & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Sylva fuit latè dumis atque ilice nigrâ
Horrida , quam denſi complêrant undique ſentes :
Rara per occultos ducebat ſemita calles.

Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt , fallitque timor regione viarum.
Niſus abit : jamque imprudens evaſerat hoſtes ,
Atque locos , qui pòſt Albæ de nomine dicti
Albani : tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit , & fruſtra abſentem reſpexit amicum :
Euryale , infelix quâ te regione reliqui ?
Quáve ſequar ? Rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſylvæ , ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit , dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos , audit ſtrepitus , & ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus , cùm clamor ad aures
Pervenit; ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci & noctis , ſubito turbante tumultu ,
Oppreſſum rapit & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat ? quâ vi juvenem , quibus audeat armis
Eripere ? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat , & pulchram properet per vulnera mortem.
Ociùs adducto torquens haſtile lacerto ,
Suſpiciens altam Lunam , ſic voce precatur :

Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit; ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi;
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat; & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hòc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure.
Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quò ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit. Simul, enſe recluſo,
Ibat in Eùryalum. Tum verò exterritus, amens
Conclamat Niſus; nec ſe celare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me (adſum qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli; mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Tantùm infelicem nimiùm dilexit amicum.

Talia dicta dabat; ſed viribus enſis adactus
Tranſabiit coſtas, & pectora candida rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit:
Purpureus veluti cùm flos ſucciſus aratro
Languesc̀it moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvià cùm fortè gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur.
Quem circùm glomerati hoſtes hinc cominus atque hinc
Proturbant: inſtat non ſecius, ac rotat enſem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidàque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitolì immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædà Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, & primis unà tot cæde peremptis,
Sarranoque, Numâque: ingens concurſus ad ipſa
Corpora, feminecesque viros, tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem

Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Jam Sole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat, ærataſque acies in prœlia cogit
Quiſque ſuos, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni;
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali, ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit:
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa:
Evolat infelix, & femineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dehinc queſtibus implet:
Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremùm miſeræ data copia matri?

Heu ! terrâ ignotâ, canibus data præda Latinis
Alitibusque, jaces ! nec te, tua funera, mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
Urgebam, & telâ curas solabar aniles.
Quò sequar ? aut quæ nunc artus, avulsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet ? hoc mihi de te,
Nate, refers ? hoc sum terrâque marique secuta ?
Figite me, si qua est pietas ; in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli ! me primam absumite ferro.
Aut tu, magne Pater Divûm, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
It gemitus : torpent infractæ ad prœlia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu & multùm lacrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit : sequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant actâ pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum :
Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
Quà rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti longo muros defendere bello.

Saxa quoque infesto volvebant pondere, si quà
Possent tectam aciem perrumpere; cùm tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt; nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque,
Quæ stravit Rutulos latè, armorumque resolvit
Tegmina; nec curant cæco contendere Marte
Ampliùs audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.

Parte aliâ horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.

Vos, ô Calliope! precor, adspirate canenti
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meministis enim, Divæ, & memorare potestis.

Turris erat vasto suspectu & pontibus altis,
Opportuna loco; summis quam viribus omnes
Expugnare Itali summâque evertere opum vi
Certabant: Troes contrà defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum

Velle fugam : dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem quæ peſte caret ; tum pondere turris
Procubuit ſubito , & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecutâ ,
Confixique ſuis telis , & pectora duro
Transfoſſi ligno , veniunt. Vix unus Helenor ,
Et Lycus elapſi ; quorum primævus Helenor ,
Mæonio regi quem ſerva Licymnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis ,
Enſe levis nudo , parmâque inglorius albâ.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit ;
Hinc acies , atque hinc acies adſtare Latinas :
Ut fera , quæ denſâ venantum ſepta coronâ
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit , & ſaltu ſupra venabula fertur ;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit ; & quà tela videt denſiſſima , tendit.
At pedibus longè melior Lycus , inter & hoſtes ,
Inter & arma fugâ muros tenet ; altaque certat
Prendere tecta manu , ſociùmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu , teloque ſecutus ,
Increpat his victor : Noſtraſne evadere , demens ,
Speraſti te poſſe manus ? Simul arripit ipſum
Pendentem , & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis :
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum

Martius a ſtabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur : invadunt, & foſſas aggere complent :
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ ſubeuntem, igneſque ferentem ;
Emathiona Liger, Corynæum ſternit Aſylas :
Hic jaculo bonus, hic longè fallente ſagittâ :
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus :
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idam :
Privernum Capys : hunc primò levis haſta Themillæ
Strinxerat ; ille manum, projecto tegmine, demens
Ad vulnus tulit : ergo alis allapſa ſagitta,
Et lævo infixa eſt lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamidem, & ferrugine clarus Hiberâ,
Inſignis facie : genitor quem miſerat Arcens,
Eductum Martis luco, Symæthia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, poſitis Mezentius haſtis,
Ipſe ter adductâ circum caput egit habenâ ;
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.
Tum primùm bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, antè feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum,

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno,
Ibat, & ingenti ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hîc Atridæ, nec fandi fictor Ulyſſes.
Durum ab ſtirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, ſylvaſque fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque aſſueta juventus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencûm
Terga fatigamus haſtâ. Nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galeâ premimus: ſemperque recentes
Comportare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice veſtis:
Deſidiæ cordi; juvat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxuſque vocant Berecynthia matris

Idææ : ſinite arma viris , & cedite ferro.
Talia jactantem dictis , ac dira canentem
Non tulit Aſcanius : nervoque obverſus equino
Intendit telum ; diverſaque brachia ducens
Conſtitit , antè Jovem ſupplex per vota precatus :
Jupiter omnipotens , audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona ;
Et ſtatuam ante aras auratâ fronte juvencum
Candentem , pariterque caput cum matre ferentem ,
Jam cornu petat , & pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit , & cœli Genitor de parte ſerena
Intonuit lævum. Sonat unà lethifer arcus ;
Et fugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta ,
Perque caput Remuli venit , & cava tempora ferro
Trajicit. I , verbis virtutem illude ſuperbis :
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hæc tantùm Aſcanius : Teucri clamore ſequuntur ,
Lætitiâque fremunt , animoſque ad ſidera tollunt.
Æthereâ tum fortè plagâ crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies , urbemque videbat ,
Nube ſedens ; atque his victorem affatur Iülum :
Macte novâ virtute , puer : ſic itur ad aſtra ;
Diis genite , & geniture Deos : jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident :
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus , ab alto
Æthere ſe mittit , ſpirantes dimovet auras ,
Aſcaniumque petit : formam tum vertitur oris

Antiquum in Buten. Hîc Dardanio Anchiſæ
Armiger antè fuit, fiduſque ad limina cuſtos:
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit ſatis, Æneide, telis impunè Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortales medio aſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fugâ ſenſere ſonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Aſcanium prohibent; ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animaſque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis: tum ſcuta cavæque
Dant ſonitum flictu galeæ, pugna aſpera ſurgit.
Quantus ab occaſu veniens pluvialibus hædis
Verberat imber humum; quam multâ grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm Jupiter horridus auſtris
Torquet aquoſam hyemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſylveſtris Hiera,

Abietibus juvenes patriis & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commiſſa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hoſtem.
Ipſi intus, dextrâ ac lævâ pro turribus adſtant
Armati ferro, & criſtis capita alta coruſci:
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Atheſim ſeu propter amœnum,
Conſurgunt geminæ quercus, intonſaque cœlo
Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut vidêre patentes.
Continuò Quercens, & pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedêre,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ;
Et jam collecti Troës glomerantur eódem,
Et conferre manum, & procurrere longiùs audent.
Ductori Turno diverſa in parte furenti,
Turbantique viros perfertur nuntius, hoſtem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deſerit incœptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratreſque ſuperbos.
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpecus atri vulneris undam

Spumantem , & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
TumMeropem atqueErymantha manu,tum ſternitAphydnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animiſque frementem ,
Non jaculo; neque enim jaculo vitam ille dediſſet :
Sed magnum ſtridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo , quam nec duo taurea terga ,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit : collapſa ruunt immania membra :
Dat tellus gemitum,& clypeum ſuper intonat ingens:
Qualis in Euboïco Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit , magnis quam molibus antè
Conſtructam jaciunt ponto : ſic illa ruinam
Prona trahit , penituſque vadis illiſa recumbit:
Miſcent ſe maria , & nigræ attolluntur arenæ.
Tum ſonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis impoſta Typhœo.
Hìc Mars armipotens animum vireſque Latinis
Addidit , & ſtimulos acres ſub pectore vertit;
Immiſitque fugam Teucris , atrumque timorem.
Undique conveniunt ; quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus , ut fuſo germanum corpore cernit,
Et quo ſit fortuna loco , qui caſus agat res ;
Portam vi multâ converſo cardine torquet
Obnixus latis humeris ; multoſque ſuorum
Mœnibus excluſos duro in certamine linquit:
Aſt alios ſecum includit , recipitque ruentes :

Demens ! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò nova lux oculis obfulsit, & arma
Horrendùm sonuere : tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittunt.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subitò Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur : Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides : nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus :
Incipe, si qua animo virtus, & confere dextram :
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat ; ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet, summis adnixus viribus, hastam.
Excepere auræ : vulnus Saturnia Juno
Detorsit veniens, portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies ; neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & sublatum altè consurgit in ensem :
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus :
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens ; atque illi partibus æquis

Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepidâ formidine Troës.
Et, si continuò victorem ea cura subisset
Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in adversos.
Principiò Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: Juno vires animumque ministrat.
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parmâ:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque:
Lyncea tendentem contrà, sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat; huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longè jacuit caput: inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Musis;
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis;
Semper equos atque arma virûm pugnasque canebat.
Tandem ductores auditâ cæde suorum
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acerque Serestus;
Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quò deinde fugam? quò tenditis? inquit.

Quos alios muros, quæ jam ultrà mœnia habetis?
Unus homo, & veſtris, ô cives! undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluvium petere ac partem quæ cingitur amni.
Acriùs hòc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu ſævum turba leonem
Cùm telis premit infenſis: at territus ille
Aſper, acerba tuens, retro redit; & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contrà,
Ille quidem hoc cupiens, potis eſt per tela viroſque:
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes,
Bis converſa fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus e caſtris propere coit omnis in unum;
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Jupiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantùm,
Nec dextrâ valet: injectis ſic undique telis
Obruitur. Strepit aſſiduo cava tempora circum

Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt:
Diſcuſſæque jubæ capiti, nec ſufficit umbo
Ictibus: ingeminant haſtis & Troës, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus: tum toto corpore ſudor
Liquitur; & piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit: feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum ſociis, ablutâ cæde, remiſit.

ARGUMENTUM
LIBRI DECIMI.

*J*UPITER *advocatis Diis, frustra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter se diffidentes, pronuntiat se neutrarum partium fore. Rutuli ad oppugnandam, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, collectis in Etruriâ auxiliis, ad suos redit, 30 navium classe auctus. Nymphas, è suis navibus eam in speciem paulò antè transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de suorum periculo certior factus, sub primam lucem provectus in conspectum hostium, exercitum in littus exponit. Occurrunt Rutuli, commissoque gravi certamine, Pallas a Turno occiditur: cujus necem cùm ulcisceretur Æneas magnâ strage, & Ascanius eruptione factâ copias suas paternis adjunxisset; Juno Turnum præsenti periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine: quam ille fugientem ad usque navem dum sequitur, retinaculis a Junone ruptis ad littora Ardeæ proxima vi tempestatis abripitur. Mezentius pugnæ pro Turno succedens, & filius Mezentii Lausus, ab Ænea occiduntur.*

LIBER

Cochin filius inv.   C. Duflos sculp.

B E

LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi;
Conciliumque vocat Divûm Pater atque hominum Rex
Sideream in ſedem : terras unde arduus omnes,
Caſtraque Dardanidûm aſpectat, populoſque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus. Incipit ipſe :
Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis
Verſa retro ? tantúmque animis certatis iniquis ?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris :
Quæ contra vetitum diſcordia ? quis metus, aut hos,
Aut hos arma ſequi, ferrumque laceſſere ſuaſit ?
Adveniet juſtum pugnæ (ne arceſſite) tempus;
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit :
Nunc ſinite, & placitum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis. At non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O Pater ! ô hominum Divûmque æterna poteſtas
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus ?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat : non clauſa tegunt jam mœnia Teucros :
Quin intra portas atque ipſis prœlia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Numquamne levari

Obſidione ſines ? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter :
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea vulnera reſtant;
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si ſine pace tua atque invito numine Troës
Italiam petiere ; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quæ Superi Maneſque dabant;cur nunc tua quiſquam
Vertere juſſa poteſt ? aut cur nova condere fata ?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes ?
Quid tempeſtatum Regem, ventoſque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim ?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet : & ſuperis immiſſa repentè
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor : ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit : vincant, quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua conjux
Dura : per everſæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obteſtor ; liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
Æneas ſanè ignotis jactetur in undis ;
Et, quamcumque viam dederit fortuna, ſequatur :
Hunc tegere, & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus : poſitis inglorius armis

Exigat hîc ævum : magnâ ditione jubeto
Carthago premat Aufoniam : nihil urbibus inde
Obftabit Tyriis. Quid peftem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugiffe per ignes ?
Totque maris vaftæque exhaufta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt ?
Non fatiùs cineres patriæ infediffe fupremos,
Atque folum quo Troja fuit ? Xantum & Simoënta
Redde, oro, miferis : iterumque revolvere cafus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi : Quid me alta filentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem ?
Ænean hominum quifquam Divûmque fubegit
Bella fequi, aut hoftem regi fe inferre Latino ?
Italiam petiit fatis auctoribus, efto,
Caffandræ impulfus furiis. Num linquere caftra
Hortati fumus, aut vitam committere ventis ?
Num puero fummam belli, num credere muros ?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas ?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noftri
Egit ? ubi hîc Juno, demiffave nubibus Iris ?
Indignum eft Italos Trojam circumdare flammis
Nafcentem, & patriâ Turnum confiftere terrâ,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid face Trojanos atrâ vim ferre Latinis ?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas ?
Quid foceros legere, & gremiis abducere pactas ?

Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean manibus ſubducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juviſſe, nefandum eſt?
Æneas ignarus abeſt: ignarus & abſit.
Eſt Paphos, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aſpera tentas?
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? Quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, & fœdera ſolvere furto?
Me duce, Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis aſſurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima
Cùm deprenſa fremunt ſylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui ſumma poteſtas,
Infit: eo dicente, Deûm domus alta ſileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:
Tum zephyri poſuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum, nec veſtra capit diſcordia finem;

Quæ cuique eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitiſque ſiniſtris;
Nec Rutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: ſolio tum Jupiter aureo
Surgit, Cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
  Interea Rutuli portis circùm omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur,
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxere coronâ.
Aſius Imbraſides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Thybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis;
Moliriqne ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,

Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti, vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho
Lucet ebur. Fuſos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli ſubnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ, generoſe, domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys; hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque,
Quidve petat, quidve ipſe ferat: Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet; humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet, immiſcetque preces: haud ſit mora, Tarchon
Jungit opes, fœduſque ferit. Tum libera fatis
Claſſem conſcendit, juſſis gens Lydia Divûm
Externo commiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubjuncta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hîc magnus ſedet Æneas, ſecumque volutat
Eventus belli varios; Pallaſque ſiniſtro

Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terrâque marique.
Pandite nunc Helicona, Deæ; cantusque movete:
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora Tigri;
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi
Quique urbem liquere Cosas, queis tela, sagittæ,
Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Unà torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum Divûmque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes:
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parêre jubent Alpheæ ab origine Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
Transierim, Cinyra; & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ:

Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum Muſâ ſolatur amorem,
Canentem molli plumâ duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis, ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,
Ipſa caput populis; Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infeſtâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auleſtes, centenâque arbore fluctum
Verberat aſſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cœrula conchâ
Exterrens freta; cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in priſtin deſinit alvus,
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.

Jamque dies cœlo concesserat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio, chorus ecce suarum
Occurrit comitum; Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot priùs æratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscunt longè regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Ponè sequens, dextrâ puppim tenet: ipsaque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, Deûm gens,
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, classis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat,
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse Deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet forti permixtus Etrusco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurorâ socios veniente vocari

Primus in arma jube; & clypeum cape, quem dedit ipſe
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putâris,
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat; & dextrâ diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocior & jaculo & ventos æquante ſagittâ.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades; animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium; Phrygibuſque adſis pede, Diva, ſecundo.
Tantùm effatus; & interea revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctemque fugârat.
Principiò ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Jamque in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ e muris: ſpes addita ſuſcitat iras:
Tela manu jaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibuſque ea mira videri
Auſoniis; donec verſas ad littora puppes

Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque a vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes:
Non ſecus ac liquidâ ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent; aut Sirius ardor,
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terrâ.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt perfringere dextrâ:
In manibus Mars ipſe, viri: nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ tectique memor; nunc magna referto
Facta patrum laudeſque: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait; & ſecum verſat, quos ducere contrà,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Quà vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu,
Advertit ſubitò proras, ſocioſque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates: inimicam findite roſtris

Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, & sedêre carinæ
Omnes innocuæ; sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contrà in littore sistit.
Signa canunt: primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ; stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Ænean petit. Huic gladio, perque ærea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, sacrum; casus evadere ferri
Cui licuit parvo. Nec longè Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clavâ,
Dejecit letho. Nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melâmpus,
Alcidæ comes usque, graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,

Intorquens jaculum, clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydon,
Dardaniâ ſtratus dextrâ, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres;
Ni fratrum ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies; ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt: partim galeâ clypeoque reſultant
Irrita, deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterunt quæ in corpore Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextrâ: trajecto miſſa lacerto
Protinus haſta fugit, ſervatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: ſed non & figere contrà
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ
Sub mentum graviter preſsâ, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture: at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorem.

Tres quoque Threïcios, Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. Magno discordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu, stant obnixa omnia contrà:
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, quà saxa rotantia latè
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestres,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci;
Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quò fugitis, socii? Per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudi;
Fidite ne pedibus: ferro rumpenda per hostes
Est via, quà globus ille virûm densissimus urget:
Hàc vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque, manusque.

Ecce maris magno claudit nos obice pontus ;
Deest jam terra fugæ ; pelagus, Trojamne petemus ?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus : hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium quà spina dedit ; hastamque receptat
Ossibus hærentem. Quem non super occupat Hisbon,
Ille quidem hoc sperans : nam Pallas antè ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthelenum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error :
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis :
Te decisa suum, Laride, dextera quærit ;
Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœthea præter
Trajicit : hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam ;
Quam medius Rhœtheus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens fratremque Tyren : curruque volutus

Cædit ſemianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò ventis æſtate coortis,
Diſperſa immittit ſylvis incendia paſtor:
Correptis ſubitò mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille ſedens victor flammas deſpectat ovantes.
Non aliter sociùm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Haleſus
Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit enſe
Elatam in jugulum; ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permixta cruento.
Fata canens ſylvis genitor celârat Haleſum.
Ut ſenior letho canentia lumina ſolvit,
Injecere manum Parcæ, teliſque ſacrârunt
Evandri; quem ſic Pallas petit antè precatus:
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma exſuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus; dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
  At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina. Primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque,
Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci:
Et vos, ô Graiis imperdita corpora, Teucri.

Agmina concurrunt, ducibusque & viribus æquis:
Extremi addensant acies; nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat & urget;
Hinc contrà Lausus: nec multùm discrepat ætas:
Egregii formâ; sed queis fortuna negârat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnâ,
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cesserunt æquore jusso.
At Rutulûm abscessu juvenis tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno; corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu;
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti pater æquus utrique est:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus: utque leo, specula cùm vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in prœlia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,

Ire prior Pallas, ſi quà fors adjuvet auſum
Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, & menſas quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymaſque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervênit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam;
Vaginàque cavà fulgentem deripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt quà tegmina ſumma,
Incidit; atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,

Loricæque moras & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum :
Unâ eâdemque viâ sanguisque animusque sequuntur.
Corruit in vulnus : sonitum super arma dedêre ;
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens :
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro : qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior : haud illi stabunt Æneïa parvo
Hospitia. Et lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas : una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti ;
Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro ;
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus :
Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis !
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta ; & cùm spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti !
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cùm tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine lethi

Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, ſuperbum
Cæde novâ quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam contenderat haſtam:
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta;
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios Manes, & ſpes ſurgentis Iüli,
Te precor, hanc animam ſerves natoque patrique.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hîc victoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Natis parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchiſæ Manes, hoc ſentit Iülus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus applicat enſem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque ſacerdos,
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vittâ,

Totus collucens veſte atque inſignibus armis :
Quem congreſſus agit campo, lapſumque ſuperſtans
Immolat, ingentique umbrâ tegit : arma Sereſtus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Umbro.
Dardanides contrà furit. Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat ;
Canitiemque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha creârat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit : ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit haſtâ :
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere deturbat terræ ; truncumque tepentem
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur :
Iſtic nunc, metuende, jace : non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulcro ;
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Unda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni.
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt

Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe; Jovis cùm fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes:
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi longè gradientem & dira frementem
Ut vidêre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſâque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillei,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Veſano talia latè
Dicta volant Ligeri; ſed non & Troïus heros
Dicta parat contrà: jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ; ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum

Prodidit, aut vanæ vertêre ex hoſtibus umbræ :
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem :
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas : Haud talia dudum
Dicta dabas : morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
  Junonem interea compellat Jupiter ultro :
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes : non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Juno ſummiſſa : Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem ?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque eſſe decebat,
Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares
Omnipotens : quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti.
Nunc pereat ; Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen :
Pilumnuſque illi quartus pater ; & tua largâ

Sæpe manu multiſque oneravit limina donis.
Cui Rex ætherei breviter ſic fatur Olympi :
Si mora præſentis lethi tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis ;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis :
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum ; ſpes paſcis inanes.
Et Juno allacrymans : Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares ; atque hæc Turno rata vita maneret ?
Nunc manet inſontem gravis exitus : aut ego veri
Vana feror : quod ut ô potiùs formidine falsâ
Ludar ; & in melius tua, qui potes, orſa reflectas !
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras ;
Iliacamque aciem & Laurentia caſtra petivit.
Tum Dea nube cavâ tenuem ſine viribus umbram
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardanis ornat telis : clypeumque jubaſque
Divini aſſimulat capitis, dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exſultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit : illa dato vertit veſtigia tergo.

Tum verò Ænean averſum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quò fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem; nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Fortè ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi,
Expoſitis ſtabat ſcalis & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras; nec Turnus ſegnior inſtat,
Exſuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulſamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prœlia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti,
Tum levis haud ultrà latebras jam quærit imago,
Sed ſublimè volans nubi ſe immiſcuit atræ;
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis;
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens Genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga? quemve reducet?
Laurenteſne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma ſecuti?
Quoſque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?

Et nunc palantes video, gemitumque cadentûm
Accipio. Quid ago? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? Vos ô potiùs miſereſcite, venti:
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſævìſque vadis immittite ſyrtes;
Quò neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc:
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat; Teucrûmque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animi miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuque æſtuque ſecundo;
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille, velut rupes, vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique mariſque,
Ipſa immota manens. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi; cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit; armaque Lauſo

Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem comitemque, unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Ciſſeïs regina Parin: Paris urbe paternâ
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem pinifer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia ſylvâ
Pavit arundineâ: poſtquam inter retia ventum eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci propiúſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longè & vaſto clamore laceſſunt:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc ubi miſcentem longè media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans
(Suadet enim veſana fames) ſi fortè fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum;
Gaudet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper incumbens: lavit improba teter

Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit: haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abjectum poſito pede nixus & haſtâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum Pæana ſecuti.
Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto
Victor, nec longùm lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere: aſt de me Divûm pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, ſacrator Hydaſpen:
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten:
Illum infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis;
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit, Authronium Salius; Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo & longè fallente ſagittâ.

Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera : cædebant pariter , pariterque ruebant
Victores victique : neque his fuga nota , neque illis :
Dii Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum , & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Venus , hinc contrà ſpectat Saturnia Juno.
Pallida Tiſiphone media inter millia ſævit.

At verò ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo. Quàm magnus Orion ,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna , viam ſcindens , humero ſupereminet undas,
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum ,
Ingrediturque ſolo , & caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas , ſpeculatus in agmine longo ,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille ,
Hoſtem magnanimum opperiens , & mole ſuâ ſtat :
Atque oculis ſpatium emenſus quantum ſatis haſtæ :
Dextra mihi Deus , & telum , quod miſſile libro ,
Nunc adſint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te , Lauſe , tropæum
Æneæ. Dixit , ſtridentemque eminus haſtam
Jecit : at illa volans clypeo eſt excuſſa , proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit ,
Herculis Anthorem comitem , qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro , atque Italâ conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere , cœlumque

Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit : illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus : imaque ſedit
Inguine ; ſed vires haud pertulit. Ociùs enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit a femine, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus ; lacrymæque per ora volutæ.
Hîc mortis duræ caſum, tuaque optima facta
(Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas)
Non equidem, nec te, juvenis memorande, ſilebo.
   Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat.
Prorupit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis :
Jamque aſſurgentis dextrâ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem : ipſumque morando
Suſtinuit : ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret ;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus : furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effusâ ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris ; ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem : ſic obrutus undique telis

Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet; & Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quò, moriture, ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exsultat demens: sævæ jamquè altiùs iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt. Validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro;
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad Manes, corpusque reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris;
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit,
Et mentem patriæ subiit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tantâ dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri (si qua est ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terrâ sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis

Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circùm juvenes: ipſe æger, anhelans
Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam.
Multa ſuper Lauſo rogitat; multoſque remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimem ſuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præſaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tuà vivens? heu! nunc miſero mihi demum
Exſilium infelix, nunc altè vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum:
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem.
Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquò:
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus. Alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta

Et caput Æneæ referes, Laufique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit fi nulla viam vis,
Occumbes pariter: neque enim, fortiffime, credo
Juffa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit; & exceptus tergo confueta locavit
Membra, manufque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, criftâque hirfutus equinâ.
Sic curfum in medios rapidus dedit. Æftuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque infania luctu,
Et furiis agitatus amor, & confcia virtus.
Atque hîc Ænean magnâ ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætufque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, fic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantùm effatus, & infeftâ fubit obvius haftâ.
Ille autem: Quid me erepto, fæviffime, nato
Terres? hæc via fola fuit, quâ perdere poffes.
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli.
Define, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona priùs. Dixit, telumque intorfit in hoftem:
Inde aliud fuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro; fed fuftinet aureus umbo.
Ter circum adftantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter fecum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine fylvam.
Inde ubi tot traxiffe moras, tot fpicula tædet
Vellere, & urgetur pugnâ congreffus iniquâ:

Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque Latinique.
Advolat Æneas, vaginâque eripit ensem,
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Contrà Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas; nec sic ad prœlia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi: scio acerba meorum
Circumstare odia, hunc, oro, defende furorem;
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

ಶ೮

Cochin filius inv. J. Dullos sculp.

Google

ARGUMENTUM

LIBRI UNDECIMI.

P*ostera* *die victor Æneas de spoliis Mezentii trophæum Marti erigit; Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi summo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Ænea obtinent, & interim uterque exercitus cadavera suorum supremis honoribus prosequitur. Venulus, e Diomedis urbe redux, nullam indè spem esse auxilii, Latinis refert. Latinus rex, eâ spe destitutus, convocato concilio, legatos ad Æneam de pacis conditionibus, mittendos censet. Addit Draces huic regis sententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amarè sed animosè refellit: paratum se professus singulari cum Ænea certamine commune periculum redimere. Iis ita rixantibus nuntiatur Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere: Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eódem contendere. Turnus cognito Æneæ consilio suas etiam copias bifariam dividit:*

equites ſub Camilla & Meſſapo Trojanis equitibus opponit ; ipſe cum ceteris montium anguſtias occupat , ut Æneam opprimat inſidiis. Diana mortem Camillæ prævidens , cùm eam impedire non poſſit , ſaltem ultioni providet : dimiſsâ e Cœlo Nymphâ Opi , quæ percuſſorem illius interimat. Commiſſo equeſtri prœlio Camilla ab Arunte occiditur , Aruns ab Opi. Camillæ nece conſternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuntio ad Turnum perlato , is relictis , quas inſederat , anguſtiis , auxilio ſuorum accurrit. Eòdem ſubſequitur Æneas : imminente jam nocte , caſtra utrique ante urbem collocant.

LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea ſurgens Aurora reliquit.
Æneas (quamquam & ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt)
Vota Deûm primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum, deciſis undique ramis,
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exſuvias, tibi, magne, tropæum,
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis; clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto,
Quod ſupereſt. Hæc ſunt ſpolia & de rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate animis, & ſpe præſumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primùm vellere ſigna
Annuerint Superi, pubemque educere caſtris,
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus; qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis

Muneribus ; mœſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas , quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies , & funere merſit acerbo.
  Sic ait illacrymans , recipitque ad limina greſſum ,
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior , qui Parrhaſio Evandro
Armiger antè fuit ; ſed non felicibus æquè
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circùm omnes famulûmque manus, Trojanaque turba,
Et mœſtùm Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut verò Æneas foribus ſeſe intulit altis ,
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus , mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit , levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ , lacrymis ita fatur obortis :
  Tene , inquit , miſerande puer , cùm læta veniret ,
Invidit fortuna mihi , ne regna videres
Noſtra , neque ad ſedes victor veherere paternas ?
Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam , cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuenteſque moneret
Acres eſſe viros , cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem , ſpe multum captus inani ,
Fors & vota facit , cumulatque altaria donis :
Nos juvenem exanimum , & nil jam cœleſtibus ullis
Debentem , vano mœſti comitamur honore.

Infelix, nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi:
Hæc mea magna fides. At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium, Auſonia, & quantum tu perdis, Iüle!
  Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat; & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis: ſolatia luctûs
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno;
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hîc juvenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, necdum ſua forma receſſit:
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque auroque rigentes,
Extulit Æneas, quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni, ſupremùm mœſtus honorem
Induit; arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.

Addit equos & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam;
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Pòſt bellator equus poſitis inſignibus Æthon
It lacrymans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mœſta phalanx Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longè comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternùm mihi, maxime Palla,
Æternúmque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes;
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere caſſis:
Parceret hoſpitibus quondam ſoceriſque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes

Profequitur veniâ, & verbis hæc infuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis & Martis forte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nifi fata locum fedemque dediffent;
Nec bellum cum gente gero. Rex noftra reliquit
Hofpitia, & Turni potiùs fe credidit armis.
Æquiùs huic Turnum fuerat fe opponere morti:
Si bellum finire manu, fi pellere Teucros
Apparat, his mecum decuit concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut fua dextra dediffet.
Nunc ite, & miferis fupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obftupuere filentes,
Converfique oculos inter fe atque ora tenebant.
Tum fenior, femperque odiis & crimine Drances
Infeftus juveni Turno, fic ore viciffim
Orfa refert: O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juftitiæne priùs mirer, belline laborum?
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem;
Et te, fi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat fibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque fubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc; unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis fenos pepigere dies; & pace fequeftrâ

Per ſylvas Teucri, mixtique impunè Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus : evertunt actas ad ſidera pinus :
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuntia luctûs,
Evandrum Evandrique domos & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces : lucet via longo
Ordine flammarum ; & latè diſcriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere ;
Sed venit in medios : feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atque hæret lacrymanſque gemenſque;
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautiùs ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram quantùm nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota preceſque meæ ! tuque, ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc ſervata dolorem!
Contrà ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes

Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis : animam ipſe dediſſem ;
Atquæ hæc pompa domum me,non Pallanta,referret.
Nec vos arguerim , Teucri , nec fœdera , nec quas
Junximus hoſpitio dextras : fors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quòd ſi immatura manebat
Mors natum ; cæſis Volſcorum millibus antè ,
Ducentem in Latium Teucros , cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere , Palla ,
Quàm pius Æneas,& quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrhenique duces , Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt , quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis ,
Eſſet par ætas & idem ſi robur ab annis ,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis ?
Vadite , & hæc memores Regi mandata referte :
Quòd vitam moror inviſam , Pallante perempto ,
Dextera cauſa tua eſt , Turnum natoque patrique
Quam debere vides : meritis vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro ,
Nec fas ; ſed nato manes perferre ſub imos.

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem , referens opera atque labores.
Jam pater Æneas , jam curvo in littore Tarchon
Conſtituêre pyras : huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum ; ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.

Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos : ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedêre.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma :
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas : pars munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circà mactantur corpora morti;
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes : tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſervant
Buſta; neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minùs & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras; & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cetera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant. Tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram :
Mœrentes altum cinerem & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam verò in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longi pars maxima luctûs.

Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum exſecrantur bellum, Turnique hymenæos;
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances, ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contrà variis ſententia dictis
Pro Turno, & magnum Reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.
  Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum: nil dona neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Ænean manifeſto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, & maximus ævo,
Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hîc legatos Ætola ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet; & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,

Et Venulus dicto parens ita farier inſit :
Vidimus, ô cives, Diomedem Argivaque caſtra,
Atque iter emenſi, caſus ſuperavimus omnes ;
Contigimuſque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Poſtquam introgreſſi, & coràm data copia fandi,
Munera præferimus, nomen patriamque docemus ;
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore :
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii ; quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella ?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simoïs premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus adacti,
Atrides Protei Menelaüs ad uſque columnas
Exſulat : Ætnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penates
Idomenei ? Libycone habitantes littore Locros ?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextrâ
Oppetiit : devictam Aſiam ſubſedit adulter.

Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii admiſſis petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cùm ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne verò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros, ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quà datur: aſt armis concurrant arma cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, Rex optime, regis
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

Vix ea legati ; variuſque per ora cucurrit
Auſonidûm turbata fremor : ceu ſaxa morantur
Cùm rapidos amnes ; fit clauſo gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
Præfatus Divos, ſolio Rex infit ab alto :
Antè equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius : non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros adſidet hoſtis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum
Invíctiſque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem ſi quam accitis Ætolûm habuiſtis in armis,
Ponite:ſpes ſibi quiſque;ſed hæc quàm anguſta videtis.
Cetera quâ rerum jaceant perculſa ruinâ,
Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo : potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit : toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti
Expediam ; & paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum : & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.

Confidant,

Confidant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naves.
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos,
Munera portantes, aurique eborisque talenta,
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & linguâ melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone Rex. Cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus

Consedisse urbem luctu; dum Troïa tentat
Castra fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quòd si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat jus proprium Regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis, ô Latio caput horum & causa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror) en supplex venio; miserere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi: sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolavimus agros.
Aut si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est;
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contrà,
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
Tum cùm bella manus poscunt; patribusque vocatis,
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis; circumstant undique muros.
Imus in adversos? Quid cessas? an tibi Mavors
Ventosâ in lingua pedibusque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego! aut quisquam meritò, fœdissime, pulsum
Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exsutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub tartara misi,
Inclusus muris hostilique aggere septus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contrà premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,

Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles;
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus; & formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextrâ hâc (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te & tua magna, pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultrà ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inertes.'
Quamquam ô! ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique ſuperſunt;
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variique labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi:
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec tarda ſequetur

Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quòd ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantúmque bonis communibus obſto;
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Ut tanta quicquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contrà: vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licèt. Vobis animam hanc, ſoceroque Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devovi. Solum Æneas vocat: & vocet, oro.
Nec Drances potiùs, ſive eſt hæc ira Deorum,
Morte luat; ſive eſt virtus & gloria, tollat.
 Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque urbem terroribus implet,
Inſtructos acie Tyberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt, fremit arma juventus,
Flent mœſti muſſantque patres: hìc undique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecus atque alto in luco cum fortè catervæ
Conſedere avium, piſcoſove amne Paduſæ

Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait, & Rutulos: equitem Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, quà jusso, mecum manus inferat arma.
 Ilicet in muros totâ discurritur urbe.
Concilium ipse pater & magna incœpta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Ænean, generumque adsciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magnâ matrum Regina catervâ,
Dona ferens: juxtáque comes Lavinia virgo,
Causa malis tantis, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præses, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum

Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prœlia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat enſem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce:
Exſultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem:
Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus altè
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, ſui meritò ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc, eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem, miſſique reportant

Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta parò belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus. Ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prœlia dictis
Hortatur, ſocioſque duces; & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu valles, accommoda fraudi
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urget utrimque latus; tenuis quò ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis, ſummoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus,
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
  Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Compellabat, & has triſti Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias; neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.

Pulſus ob invidiam regno, vireſque ſuperbas,
Priverno antiquâ Metabus cùm excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prœlia belli
Suſtulit exſilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis: tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet: omnia ſecum
Verſanti ſubitò vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane manu validâ quod fortè gerebat
Bellator, ſolidum nodis & robore coᶜto,
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ.
Quam dextrâ ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adduᶜto contortum haſtile lacerto
Immittit: ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propiùs jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine viᶜtor

Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere; neque ipſe manus feritate dediſſet.
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis interque horrentia luſtra
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immùlgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto;
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exſuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſolà contenta Dianâ,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verùm age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetrâ deprome ſagittam.
Hac, quicumque ſacrum violârit vulnere corpus,
Tros, Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.

Pòst ego nube cavâ miserandæ corpus & arma
Insp̀oliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit; at illa leves cœli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
Compositi numero in turmas: fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obversus & huc: tum latè ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contrà celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adversi campo apparent; hastasque reductis
Protendunt longè dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virûm, fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat; subito erumpunt clamore, frementesque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu; cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuò adversis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longè, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.

Troës agunt, princeps turmas inducit Afylas.
Jamque propinquabant portis; rurfufque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt.
Hi fugiunt, penitufque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, fcopulofque fuperjacit undam
Spumeus, extremamque finu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro atque æftu revoluta reforbens.
Saxa, fugit, littufque vado labente relinquit.
Bis Tufci Rutulos egere ad mœnia verfos:
Bis rejecti armis refpectant terga tegentes.
Tertia fed poftquam congreffi in prœlia, totas
Implicuere inter fe acies, legitque virùm vir;
Tum verò & gemitus morientum, & fanguine in alto
Armaque, corporaque, & permixti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna afpera furgit.
Orfilochus Remuli (quando ipfum horrebat adire)
Haftam intorfit equo, ferrumque fub aure reliquit:
Quo fonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore, crura:
Volvitur ille excuffus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis.
Dejicit Herminium; nudo cui vertice fulva
Cæfaries, nudique humeri; nec vulnera terrent,
Tantus in arma patet. Latos huic hafta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro,

Certantes;pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet,
Nunc validam dextrâ rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circùm lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threïciæ, cùm flumina Thermodontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, ſeu cùm ſe Martia curru
Penthesilea refert: magnoque ululante tumultu
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum,quem poſtremum,aſpera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
Adverſi longâ tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum,morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirim,Pagaſumque ſuper:quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit; alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt.His addit Amaſtrum.

Hippotaden ; ſequiturque incumbens eminus haſtâ
Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chrominque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo ,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis , & equo venator Iapyge fertur :
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit : caput ingens oris hiatus ,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis ;
Agreſtiſque manus armat ſparus : ipſe catervis
Vertitur in mediis , & toto vertice ſuprà eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit , & ſuper hæc inimico pectore fatur :
Sylvis te , Tyrrhene , feras agitare putaſti ?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes , telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora ; ſed Buten adverſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter , quà colla ſedentis
Lucent , & lævo dependet parma lacerto.
Orſilochum fugiens , magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior , ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro perque oſſa ſecurim ,
Altior exſurgens , oranti & multa precanti
Congeminat : vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic , ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni ,

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnâ
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit;
Consilio versare dolos ingressus & astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces, ventosa feret cui gloria fraudem.
Dixit; at illa furens, acrique accensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligus, frustraque animis elate superbis,
Nequicquam patrias tentasti lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu; frænisque adversa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit:
Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

At non hæc nullis hominum sator atque Deorum
Observans oculis, summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prœlia sæva

Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prœlia pulſos:
Quis metus, ô numquam dolituri, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit!
Quò ferrum? quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus haruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
    Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe turbidus infert;
Dereptumque ab equo dextrâ complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multâ vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Quà vulnus lethale ferat. Contrà ille repugnans
Suſtinet a jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans altè raptum cùm fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæſit;
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore,

Arduus insurgens : illa haud minùs urget obunco
Luctantem rostro , simul æthera verberat alis :
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans : ducis exemplum eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multâ prior arte Camillam
Circuit , & quæ sit fortuna facillima , tentat.
Quà se cumque furens medio tulit agmine virgo ,
Hàc Aruns subit , & tacitus vestigia lustrat :
Quà victrix redit illa , pedemque ex hoste reportat ,
Hàc juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus , jamque hos aditus , omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
  Fortè sacer Cybelæ Chloreus , olimque sacerdos,
Insignis longè Phrygiis fulgebat in armis :
Spumantemque agitabat equum , quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrinâ ferrugine clarus & ostro ,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu :
Aureus ex humeris sonat arcus , & aurea vati
Cassida : tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro ,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo , sive ut templis præfigeret arma
Troïa , captivo sive ut se ferret in auro
Venatrix , unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur : totumque incauta per agmen

Femineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cùm tandem tempore capto
Conjicit, & ſuperos Aruns ſic voce precatur :
Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus; cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ :
Da, Pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exſuvias pulſæve tropæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto : mihi cetera laudem
Facta ferent : hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubitâ turbatam morte Camillam
Annuit oranti : reducem ut patria alta videret
Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergo ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Convertêre animos acres, oculoſque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,
Nec ſonitûs memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt : fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitiâ mixtoque metu; nec jam ampliùs haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.

Ac velut ille, priusquam tela inimica sequantur,
Continuò in montes sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti; caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, sylvasque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
Contentusque fugâ mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit; ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis, labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans, Accam ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quîcum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circùm.
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas;
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla
Et captum letho posuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum verò immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudescit pugna Camillâ.
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenûmque duces, Evandrique Arcadis alæ.

At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimiùm, virgo, nimiùm crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te Regina reliquit
Extrema jam in morte; neque hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hìc Dea ſe primùm rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum:
Huc, periture, veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïſſa ſagittam
Deprompſit pharetrâ, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longè, donec curvata coïrent
Inter ſe capita, & manibus jam tangeret æquis,
Lævâ aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.

Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit unà Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
  Prima fugit dominâ amiſsâ levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas;
Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros lethumque ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contrà:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ
Pulvis: & e ſpeculis percuſſæ pectora matres
Femineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem; ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi exſpirant animas. Pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrymantumque ora parentum
Pars in præcipites foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur; immiſſis pars cæca & concita frænis

Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut vidêre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (& ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cùm pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longè, Laurentiaque agmina vidit;
Et ſævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatuſque audivit equorum,
Continuóque ineant pugnas, & prœlia tentent,
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Hibero
Tingat equos, noctemque, die labente, reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

Cochin filius inv. — C. Duflos Sculp.

ARGUMENTUM

LIBRI DUODECIMI.

Fractis geminâ pugnâ Latinis Turnus cum Ænea ſingulari certamine dimicare ſtatuit. Solenni ſacramento conditiones certaminis fœdûſque a Latino, Ænea, Turnoque ſancitur. Fœdus a Juturna, Turni ſorore, Junonis impulſu diſturbatur : primuſque Tolumnius, falſo augurio victoriam ſuis pollicitus, Trojanos invadit. Æneas ſagitta vulneratus excedere cogitur e prælio : quo abſente maximam ſtragem Turnus edit. Venus dictamno herbâ vulnus Æneæ ſanat. Is, refectis viribus reverſus ad pugnam, Turnum nominatim vocat. Sed cùm Juturna, excuſſo Turni aurigâ Metiſco, currum ejus moderaretur, & ab Æneæ occurſu detorqueret, ne congredi ſimul poſſent ; Æneas admoto ad urbis mœnia exercitu in pro-

pugnacula ignem conjicit. Hinc Amata, Turnum occisum rata, laqueo vitam sibi adimit. Turnus, ne urbs in hostium potestatem veniret, ad singulare certamen redit. Pugnant Æneas & Turnus: Æneas victor, cùm Turni jugulo immineret, jamque ipsius precibus motus ad misericordiam deflecteret, viso in ejus humeris Pallantis balteo, repentè exardescit, hostemque interficit.

LIBER

LIBER DUODECIMUS.

Turnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur Regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextrâ ſub tartara mittam
Deſertorem Aſiæ (ſedeant, ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantùm ipſe feroci
Virtute exſuperas; tantò me impenſiùs æquum eſt
Conſulere, atque omnes metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animuſque Latino eſt.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu

Sublatis aperire dolis : ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat;idque omnesDivique hominesſque canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi,
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magnâ victi pugnâ vix urbe tuemur
Spes Italas : recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quò referor toties ? quæ mentem inſania mutat ?
Si, Turno exſtincto, ſocios ſum adſcire paratus,
Cur non incolumi potiùs certamina tollo ?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem ſi te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem ?
Reſpice res bello varias : miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longè
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur : exſuperat magis, ægreſcitque medendo.
Ut primùm fari potuit, ſic inſtitit ore :
Quam pro me curam geris,hanc precor,optime,pro me
Deponas, lethumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, Pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longè illi Dea mater erit, quæ nube fugacem

Femineâ tegat, & vanis sese occulat umbris.
At Regina, novâ pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent: simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas; cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur; aut mixta rubent ubi lilia multâ
Alba rosâ: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam:
Ne, quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc, Idmon, Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cùm primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant
Et Rutulûm: nostro dirimamus sanguine bellum:

Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit;
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris; ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ;
Enſem quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatque trementem
Vociferans: Nunc, ô numquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamque manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhâque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cùm prima in prœlia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.

Nec minùs interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
Fata docens: regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen, magnæ ſub mœnibus urbis,
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, & Diis communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.
Procedit legio Auſonidûm, pilataque plenis
Agmina ſe fundunt portis: hinc Troïus omnis,
Tyrrhenuſque ruit variis exercitus armis:
Haud ſecus inſtructi ferro, quàm ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, & fortis Aſylas,
Et Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque, dato ſigno, ſpatia in ſua quiſque receſſit,
Defigunt tellure haſtas, & ſcuta reclinant.
Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus adſtant.

At Juno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur
(Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo, campum aſpectabat & ambas
Laurentum Trouumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva Deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet: hunc illi Rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate ſacravit.
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum aſcendêre cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locârim:
Diſce tuum (ne me incuſes) Juturna dolorem.
Quà viſa eſt fortuna pati, Parcæque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.
Tu, prò germano ſi quid præſentius audes,
Perge, decet: forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno;
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti;
Aut tu bella cie: conceptumque excute fœdus,
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru; cui tempora circùm
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo & cœleſtibus armis,
Et juxtà Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ,
Procedunt caſtris: puraque in veſte ſacerdos
Setigeri fœtum ſuis, intonſamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem,
Dant fruges manibus ſalſas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, pateriſque altaria libant.
Tum pius Æneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc, Sol, teſtis, & hæc mihi terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et Pater omnipotens, & tu Saturnia Juno,
Jam melior, jam Diva, precor: tuque, inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella, Pater, ſub numine torques:
Fonteſque fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cœruleo ſunt numina ponto.
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos diſcedere ad urbem:
Cedet Iülus agris; nec pòſt arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceſſent
Sin noſtrum annuerit nobis victoria Martem

(Ut potiùs reor , & potiùs Dii numine firment !)
Non ego , nec Teucris Italos parêre jubebo ,
Nec mihi regna peto. Paribus ſe legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra Deoſque dabo : ſocer arma Latinus habeto ,
Imperium ſolemne ſocer : mihi mœnia Teucri
Conſtituent , urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas. Sequitur ſic deinde Latinus ,
Suſpiciens cœlum , tenditque ad ſidera dextram :
Hæc eadem , Ænea , terram , mare , ſidera juro ,
Latonæque genus duplex , Janumque bifrontem ,
Vimque Deûm infernam , & duri ſacraria Ditis.
Audiat hæc Genitor , qui fœdera fulmine ſancit.
Tango aras , medioſque ignes , & numina teſtor :
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet ,
Quo res cumque cadent ; nec me vis ulla volentem
Avertet , non , ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens , cœlumve in tartara ſolvat :
Ut ſceptrum hoc(dextrâ ſceptrum nam fortè gerebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta neque umbras,
Cùm ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret , poſuitque comas & brachia ferro ;
Olim arbos , nunc artificis manus ære decoro
Incluſit , patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis ,
Conſpectu in medio procerum : tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes , & viſcera vivis

Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
  At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:
Tum magis, ut propiùs cernunt non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Tabenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda.
In medias acies, formam adſimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis,
In medias dat ſeſe acies haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non ſumus? En omnes & Troës & Arcades hi ſunt,
Fataliſque manus, infenſa Etruria Turno:
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad Superos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, vivuſque per ora feretur:
Nos, patriâ amiſsâ, dominis parêre ſuperbis
Cogemur, qui nunc lentis conſedimus armis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis
Jam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini:
Qui ſibi jam requiem pugnæ, rebuſque ſalutem

Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo; quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subitò cùm lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali; cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile visu)
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Factâ nube premunt; donec vi victus & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio, agnoscoque Deos. Me, me duce, ferrum
Corripite, ô miseri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; & littora vestra
Vi populat: petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit: vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat: simul hoc, simul ingens clamor, & omnes

Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contrà; quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo,
Horum unum ad medium, teritur quà sutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvâque effundit arenâ.
At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt; quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere Divos.
Infrænant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
  Messapus regem regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hastâ
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:

Hoc habet : hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali , ſpoliantque calentia membra.
Obvius ambuſtum torrem Corynæus ab ara
Corripit , & venienti Ebuſo plagamque ferenti
Occupat os flammis : olli ingens barba reluxit ,
Nidoremque ambuſta dedit : ſuper ipſe ſecutus
Cæſariem lævâ turbati corripit hoſtis ,
Impreſſoque genu nitens , terræ applicat ipſum :
Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem , primâque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuperimminet : ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reductâ
Disjicit , & ſparſo latè rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus : in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem ,
Nudato capite , atque ſuos clamore vocabat.
Quò ruitis ? quæve iſta repens diſcordia ſurgit ?
O cohibete iras ! ictum jam fœdus , & omnes
Compoſitæ leges : mihi jus concurrere ſoli :
Me ſinite , atque auferte metus : ego fœdera faxo
Firma manu : Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces , media inter talia verba ,
Ecce viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt ;
Incertum quâ pulſa manu , quo turbine adacta ;
Quis tantam Rutulis laudem , caſuſne , Deuſne
Attulerit : preſſa eſt inſignis gloria facti ,

Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces, ſubitâ ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cùm flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante notos zephyrumque volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum; circúmque atræ Formidinis ora,
Iræque, Inſidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque;
Hunc congreſſus, & hunc: illum eminus; eminus ambo
Imbraſidas, Glaucum atque Laden, quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lyciâ, paribuſque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
  Parte aliâ, media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibuſque parentem;
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,

Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio ; nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit ; & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit jugulo, atque hæc insuper addit:
En, agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens ; hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt : sic mœnia condunt.
Huic comitem Asbuten conjectâ cuspide mittit ;
Chloreaque,Sybarimque,Daretaque,Thersilocumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœtem.
Ac velut Edoni Boreæ cùm spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,
Quà venti incubuere ; fugam dant nubila cœlo :
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies : fert impetus ipsum ;
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantemPhegeus,animisque frementem:
Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextrâ detorsit equorum,
Dum trahitur, pendetque jugis : hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus,

Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Cùm rota præcipitem, & procurſu concitus axis
Impulit, effuditque ſolo: Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenæ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus;
Interea Ænean Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes, caſtris ſtatuêre cruentum,
Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides; acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo,
Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in haſtam
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concurſu, lacrymis immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquam ſpicula dextrâ

Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. Jam pulvere cœlum
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæſere ſagittæ.
Hoc Venus, obſcuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuſum labris ſplendentibus amnem
Inficit, occultè medicans; ſpargitque ſalubris
Ambroſiæ ſuccos, & odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis,
Ignorans: ſubitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis ſtetit imo vulnere ſanguis:
Jamque ſecuta manum nullo cogente ſagitta
Excidit, atque novæ rediere in priſtina vires.
Arma citi properate viro: quid ſtatis? Iapis
Conclamat, primuſque animos accendit in hoſtem.
Non hæc humanis opibus, non arte magiſtrâ
Proveniunt; neque te, Ænea, mea dextera ſervat.
Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ ſuras incluſerat auro

Hinc atque hinc; oditque moras,haſtamque coruſcat.
Poſtquam habilis lateri clypeus loricaque tergo eſt,
Aſcanium fuſis circùm complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oſcula fatur:
Diſce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cùm matura adoleverit ætas,
Sis memor;& te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheuſque Mneſtheuſque ruunt; omniſque relictis
Turba fluit caſtris: tum cæco pulvere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverſo venientes aggere Turnus,
Vidêre Auſonii, gelidufque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque ſonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium: miſeris heu! præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus ſtragemque ſatis; ruet omnia latè:
Antevolant, ſonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis

Agglomerant. Ferit enſe gravem Tymbræus Oſirim;
Archetium Mneſtheus,Epulonem obtruncatAchates,
Ufentemque Gyas. Cadit ipſe Tolumnius augur ,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor: verſique viciſſim
Pulverulenta fugâ Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque averſos dignatur ſternere morti ;
Nec pede congreſſos æquo , nec tela ferentes
Inſequitur : ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans , ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Juturna virago ,
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit , & longè lapſum temone relinquit :
Ipſa ſubit , manibuſque undantes flectit habenas ,
Cuncta gerens,vocemque,& corpus,& arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cùm divitis ædes
Pervolat , & pennis alta atria luſtrat hirundo ,
Pabula parva legens nidiſque loquacibus eſcas ;
Et nunc porticibus vacuis , nunc humida circum
Stagna ſonat : ſimilis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis , rapidoque volans obit omnia curru :
Jamque hìc germanum,jamque hìc oſtentat ovantem;
Nec conferre manum patitur : volat avia longè.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes ,
Veſtigatque virum , & disjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem ,
Alipedumque fugam curſu tentavit equorum ;

Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æſtu;
Diverſæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti lævâ duo fortè gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum verò aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus,
Diverſos ubi ſenſit equos currumque referri,
Multa Jovem & læſi teſtatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
Jupiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, & quà fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas & crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congreſſus pedes, hunc venientem cuſpide longâ,
Hunc mucrone ferit; curruque abſciſſa duorum

Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat.
Ille Talon Tanaïmque neci, fortemque Cethegum,
Tres uno congreſſu, & mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiæ.
Hic fratres Lyciâ miſſos & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada: piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Munera; conductâque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſylvam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,
Quiſque ſuum populatus iter: non ſegniùs ambo
Æneas Turnuſque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur neſcia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murrhanum hic, atavos & avorum antiqua ſonantem
Nomina, per regeſque actum genus omne Latinos,
Præcipitem ſcopulo atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo. Hunc lora & juga ſubter
Provolvêre rotæ, crebro ſuper ungula pulſu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animiſque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortiſſime Creteu,

Eripuit Turno : nec Dii texere Cupencum,
Æneâ veniente, ſui : dedit obvia ferro
Pectora, nec miſero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & latè terram conſternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hîc tibi mortis erant metæ; domus alta ſub Ida,
Lyrneſſi domus alta; ſolo Laurente ſepulcrum.
Totæ adeo converſæ acies omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ : Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equûm domitor, & fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ,
Pro ſe quiſque viri ſummâ nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies : vaſto certamine tendunt.
  Hîc mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ociùs, & ſubitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque impunè quietam.
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum
Ductores; tumulumque capit, quò cetera Teucrûm
Concurrit legio, nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt. Celſo mediùs ſtans aggere fatur :
Ne qua meis eſto dictis mora; Jupiter hàc ſtat :

Neu quis ob incœptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Urbem hodie, cauſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frænum accipere & victi parêre fatentur,
Eruam; & æqua ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem, libeat dum prœlia Turno
Noſtra pati, rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma nefandi.
Ferte faces properè, fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſâque ad muros mole feruntur.
Scalæ improvisò, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnâque incuſat voce Latinum;
Teſtaturque Deos, iterum ſe ad prœlia cogi,
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter diſcordia cives:
Urbem alii reſerare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipſumque trahunt in mœnia Regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Incluſas ut cùm latebroſo in pumice paſtor
Veſtigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea caſtra
Diſcurrunt, magniſque acuunt ſtridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis, tum murmure cæco
Intus ſaxa ſonant: vacuas it fumus ad auras.

Accidit hæc feſſis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concuſſit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem proſpicit hoſtem,
Inceſſi muros, ignes ad tecta volare;
Nuſquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Exſtinctum; &, ſubito mentem turbata dolore,
Se cauſam clamat crimenque caputque malorum:
Multaque per mœſtum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu diſcindit amictus,
Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miſeræ poſtquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines
Et roſeas laniata genas; tum cetera circùm
Turba furit: reſonant latè plangoribus ædes:
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it ſciſsâ veſte Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbiſque ruinâ,
Canitiem immundo perfuſam pulvere turpans:
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit antè
Dardanium Ænean, generumque adſciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes ſequitur paucos, jam ſegnior, atque
Jam minùs atque minùs ſucceſſu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectaſque impulit aures
Confuſæ ſonus urbis, & illætabile murmur.

Hei mihi ! quid tanto turbantur mœnia luctu ?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis : Hàc, Turne, sequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint :
Ingruit Æneas Italis, & prœlia miscet ;
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc :
O soror, & dudum agnovi, cùm prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti :
Et nunc nequicquam fallis Dea : sed quis olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores ?
An fratris miseri lethum ut crudele videres ?
Nam quid ago ? aut quæ jam spondet fortuna salutem ?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murrhanum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret : Teucri potiuntur corpore & armis.
Exscindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar, dextrâ nec Drancis dicta refellam ?
Terga dabo ? & Turnum fugientem hæc terra videbit ?
Usque adeone mori miserum est ? Vos ô mihi Manes

Este

Eſte boni, quoniam Superis averſa voluntas.
Sancta ad vos anima atque iſtius inſcia culpæ
Deſcendam, magnorum haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hoſtes
Vectus equo ſpumante Sages, adverſa ſagittâ
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummaſque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum.
Jamque faces ad tecta volant; in te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe ad fœdera flectat.
Præterea Regina, tui fidiſſima, dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem: circum hos utrimque phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas!
Obſtupuit variâ confuſus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor & conſcia virtus.
Ut primùm diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,

Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontesque inſtraverat altos.
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari.
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ; ſtat quicquid acerbi eſt
Morte pati; nec me indecorem, germana, videbis
Ampliùs: hunc, oro, ſine me furere antè furorem.
Dixit, & e curru ſaltum dedit ociùs arvis;
Perque hoſtes, per tela ruit, mœſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cùm ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exſultatque ſolo, ſylvas, armenta, viroſque
Involvens ſecum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus auræ;
Significatque manu, & magno ſimul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; & vos, tela inhibete, Latini:
Quæcumque eſt fortuna, mea eſt: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedêre.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces;
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
Lætitiâ exſultans, horrendumque intonat armis:

Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cùm fremit ilicibus quantus, gaudetque nivali
Vertice ſe attollens pater Apenninus ad auras.
Jàm verò & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertêre oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris: ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes, genitos diverſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant; fors & virtus miſcentur in unum.
Ac velut ingenti Silâ, ſummove Taburno,
Cùm duo converſis inimica in prœlia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multâ vi vulnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſque lavant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Jupiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum;
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.

Emicat hìc, impunè putans, & corpore toto
Altè ſublatum conſurgit Turnus in enſem,
Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini;
Arrectæque amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioque ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat; fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque aſpexit inermem.
Fama eſt præcipitem, cùm prima in prœlia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci;
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro, glaçies ceu futilis, ictu,
Diſſiluit: fulvâ reſplendent fragmina arenâ.
Ergo amens diverſa fugâ petit æquora Turnus,
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densâ Teucri incluſere coronâ;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minùs Æneas (quamquam tardata ſagittâ
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant)
Inſequitur; trepidique pedem pede fervidus urget:
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis & latratibus inſtat;
Ille autem inſidiis & ripâ territus altâ
Mille fugit refugitque vias; at vividus Umber
Hæret hians; jam jamque tenet, ſimiliſque tenenti

Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor; ripæque lacusque
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans; notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contrà præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat; terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc, illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.
Fortè sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hîc steterat, nautis olim venerabile lignum;
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti Divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum verò amens formidine Turnus,
Faune,precor, miserere,inquit; tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contrà Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit; opemque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,

Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes armis, animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſtâ,
Adſiſtunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea Rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem.
Quæ jam finis erit, conjux? quid denique reſtat?
Indigetem Ænean ſcis ipſa & ſcire fateris
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut quâ ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris;
Nec te tantus edat tacitam dolor; & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos.
Ulterius tentare veto. Sic Jupiter orſus:
Sic Dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,

Jupiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ solam nunc sede videres
Digna, indigna pati: sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in prœlia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una superstitio superis quæ reddita Divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cùm jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component; cùm jam leges & fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus!
Verùm age, & incœptum frustra submitte furorem:
Do [illegible], & me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: commixti corpore tanto

Subſident Teucri : morem rituſque ſacrorum
Adjiciam ; faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis ;
Nec gens ulla tuos æquè celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.
His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat ;
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ ;
Quas, & tartaream Nox intempeſta Megæram,
Uno eodemque tulit partu, paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium ſævique in limine Regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando lethum horrificum morboſque Deûm Rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere ſummo
Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur :
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus ſive Cydon, telum immedicabile torſit,
Stridens, & celeres incognita tranſilit umbras.
Talis ſe ſata Nocte tulit, terraſque p[illegible]
Poſtquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in parvæ ſubitam collecta figuram,

Quæ quondam in buſtis aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ob ora
Fertque refertque ſonans, clypeumque everberat alis.
Illi membra novus ſolvit formidine torpor;
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
At procul ut Diræ ſtridorem agnovit & alas,
Infelix crines ſcindit Juturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana juvare?
Aut quid jam miſeræ ſuperat mihi? quà tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obſcœnæ volucres: alarum verbera noſco:
Lethalemque ſonum; nec fallunt juſſa ſuperba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta eſt
Conditio? Poſſem tantos finire dolores
Nunc certè, & miſero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
Te ſine, frater erit? O quæ ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, maneſque Deam demittat ad imos?
Tantùm effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & ſe fluvio Dea condidit alto.
Æneas inſtat contrà, telumque coruſcat
Ingens, arboreum, & ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam, Turne, retractas?

Non curſu, ſævis certandum eſt cominus armis.
Verte omnes te te in facies; & contrahe quicquid
Sive animis ſive arte vales: opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cavâ te condere terrâ.
Ille caput quaſſans: Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: Dii me terrent, & Jupiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens;
Saxum antiquum, ingens, campo quod fortè jacebat,
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepidâ torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumque immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis;
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires; nec vox aut verba ſequuntur:
Sic Turno quacumque viam virtute petivit,
Succeſſum Dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii. Rutulos aſpectat & urbem,
Cunctaturque metu; telumque inſtare tremiſcit;

Nec quò ſe eripiat, nec quâ vi tendat in hoſtem;
Nec currus uſquam videt, aurigamve ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. Volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens; oraſque recludit
Loricæ & clypei extremos ſeptemplicis orbes:
Per medium ſtridens tranſit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circùm, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Utere ſorte tuâ: miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro (fuit & tibi talis
Anchiſes genitor) Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. Viciſti, & victum tendere palmas
Auſonii vidêre: tua eſt Lavinia conjux.
Ulteriùs ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat; infelix humero cùm apparuit alto
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus

Straverat, atque humeris inimicum infigne gerebat.
Ille oculis poftquam fævi monumenta doloris
Exfuviafque haufit, furiis accenfus & irâ
Terribilis: Tune hinc fpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam fcelerato ex fanguine fumit.
Hoc dicens, ferrum adverfo fub pectore condit
Fervidus. Aft illi folvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata fub umbras.

Finis Æneidos.

PUBLII VIRGILII
MARONIS
POEMATA JUVENILIA,

Quæ mendoſa admodum ad nos pervenerunt.

PUBLII VIRGILII
MARONIS
CULEX,
AD OCTAVIUM.

ARGUMENTUM.

Pastor in umbra dormit : serpens illum impetit. Culex morsu pastorem excitat : pastor interimit culicem, iterumque obdormit : qui videns in somnis culicem inferorum curam ei monstrantem, stupefactus excitatur : culicisque sepulcrum egregio ornat artificio.

LUSIMUS, Octavi, gracili modulante Thalia :
Atque ut araneoli tenuem formavimus orsum.
Lusimus : hæc propter Culicis sint carmina dicta.
Omnis & historiæ per ludum consonet ordo,
Notitiæque ducum voces. Licet invidus adsit,
Quisquis erit culpare jocos Musamque paratus,
Pondere vel culicis levior famaque feretur.

Posteriùs graviore sono tibi musa loquetur
Nostra, dabunt cùm securos mihi tempora fructus:
Ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu.
Latonæ magnique decus Jovis aurea proles
Phœbus erit nostri princeps & carminis auctor,
Et recinente lyra fautor: sive educat illum
Alma Chimæreo Xantus perfusa liquore,
Seu nemus Asteriæ, seu qua Parnassia rupes
Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte,
Castaliæque sonans liquido pede labitur unda.
Quare, pierii laticis decus, ite, sorores
Naïdes, & celebrate Deum plaudente chorea:
Et tibi, sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agrestûm bona cura, sequi sit cura tenentis
Aërios nemorum tractus, sylvasque virentes.
Te cultrice vagus saltus feror inter & astra.
At tu cui meritis oritur fiducia chartis,
Octavi venerande, meis adlabere cœptis,
Sancte puer: tibi namque canit non pagina bellum:
Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus:
Nec Centaureos Lapithas compellit in ensîs:
Urit Erichthonias Oriens non ignibus arces:
Non perfossus Athos, nec magno vincula ponto
Jacta, meo quærent jam sera volumine famam:
Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
Græcia cùm timuit venientis undique Persas:
Mollia sed tenui pede currere carmina versu

Viribus apta ſuis, Phœbo duce, ludere gaudet.
Et tu, ſancte puer, venerabilis, & tibi certet
Gloria perpetuum lucis manſura per ævum:
Et tibi ſede piâ maneat locus, & tibi ſoſpes
Debita felicis memoretur vita per annos,
Grata bonis lucens. Sed nos ad cœpta feramur.
Igneus ætherias jam Sol penetrarat in arcîs,
Candidaque aurato quatiebat lumina curru,
Crinibus & roſeis tenebras Aurora fugarat:
Propulit e ſtabulis ad pabula læta capellas
Paſtor, & excelſi montis juga ſumma petivit:
Lurida quà patulos velabant gramina collîs.
Jam ſylvis dumiſque vagæ, jam vallibus abdunt
Corpora: jamque omni celeres e parte vagantes
Scrupea deſertæ perrepunt ad cava rupis.
Tondentur tenero viridantia gramina morſu:
Pendula projectis carpuntur & arbuta ramis:
Denſaque virgultis avidè labruſca petuntur.
Hæc ſuſpenſa rapit carpente cacumina morſu
Vel ſalicis lentæ, vel quæ nova naſcitur alnus.
Hæc teneras fruticum ſentes rimatur: at illa
Imminet in rivi præſtantis imaginis undam.
O bona paſtoris, ſi quis non pauperis uſum
Mente priùs doctâ faſtidiat, & probet illis
Omnia luxuriæ pretiis incognita curis,
Quæ lacerant avidas inimico pectore mentes.
Si non Aſſyrio fuerint bis lauta colore,

Attalicis opibus data vellera ; ſi nitor auri
Sub laqueare domûs animum non tangit avarum,
Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla
Cognitus utilitate manet : nec pocula gratum
Alconis referent, Boëtique toreuma : nec Indi
Conchea bacca maris pretio eſt : at pectore puro
Sæpe ſuper tenero proſternit gramine corpus :
Florida cùm tellus, gemmantis picta per herbas,
Vere notat dulci diſtincta coloribus arva :
Atque illum calamo lætum recinente paluſtri,
Otiaque invidiâ degentem, ac fraude remotâ,
Pollentemque ſibi viridi cum palmite lucens
Vitea pampineo ſubter coma velat amictu.
Illi ſunt gratæ rorantes lacte capellæ ;
Et nemus, & fœcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca novis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat eſſe beatior ævo,
Quàm qui mente procul purâ ſenſûque probando
Non avidas agnovit opes ? non triſtia bella,
Nec funeſta timet validæ certamina claſſis :
Non, ſpoliis dum ſancta Deûm fulgentibus ornet
Templa, vel evectus finem tranſcendit habendi,
Adverſum ſævis ultro caput hoſtibus offert.
Illi falce Deus colitur, non arte politus :
Ille colit lucos : illi Panchaïca thura,
Floribus agreſtes herbæ variantibus adſunt.
Illi dulcis adeſt requies, & pura voluptas,

Libera ſimplicibus curis : huc imminet, omnis
Dirigit huc ſenſus : hæc cura eſt ſubdita cordi.
Quolibet ut requie victu contentus abundet,
Jucundoque locet languentia corpora ſomno.
O pecudes, ô Panes, & ô gratiſſima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non divite cultu
Æmulus Aſcræo paſtor ſibi quiſque poëtæ
Securam placido traducit pectore vitam.
Talibus in ſtudiis baculo dum nixus apricas
Paſtor agit curas, & dum non arte canora
Compactâ ſolitum modulatur arundine carmen:
Tendit inevectus radios Hyperionis ardor,
Lucidaque ætherio ponit diſcrimina mundo,
Quà jacit Oceanum flammas in utrumque rapaces.
Et jam compellente vagæ paſtore capellæ
Ima ſuſurrantis repetebant ad vada lymphæ,
Quæ ſubter viridem reſidebant cœrula muſcum.
Jam medias operum partis evectus erat Sol,
Cùm denſas paſtor pecudes cogebat in umbras:
Ut procul aſpexit luco reſidere virenti,
Delia Diva, tuo : quo quondam victa furore
Venit Nyctileum fugiens Cadmæis Agave
Infandas ſcelerata manus e cæde cruenta :
Quæ gelidis bacchata jugis requievit in antro,
Poſteriùs pœnam gnati ſe morte futuram.
Hìc etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri Dryadeſque choros egêre puellæ,

Naïadum cœtu. Tantum non Orpheus Hebrum
Reſtantem tenuit ripis, ſylvaſque canendo:
Quantum te, Peneu, remorantem dia chorea,
Multa tibi læto fundentes gaudia vultu:
Ipſa loci natura domum reſonante ſuſurro
Quîs dabat, & dulci feſſas refovebat in umbra.
Nam primùm pronâ ſurgebant valle patentes
Aëriæ platanus: inter quas impia lotos,
Impia, quæ ſocios Ithaci mœrentis abegit,
Hoſpita dum nimiâ tenuit dulcedine captos.
At quibus inſigni curru projectus equorum
Ambuſtos Phaëton luctu mutaverat artus,
Heliades teneris amplexæ brachia truncis
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Poſteriùs, cui Demophoon æterna reliquit
Perfidiam lamentandi mala, perfida multis.
Quam comitabantur fatalia carmina quercus:
Quercus ante datæ, Cereris quam ſemina, vitæ:
Illas Triptolemi mutavit ſulcus ariſtis.
Hic magnum Argoæ navi decus edita pinus
Proceras decorat ſylvas hirſuta per artus:
Appetit aëriis contingere montibus aſtra.
Ilicis & nigræ ſpecies, & læta cupreſſus:
Umbroſæque manent fagus, ederæque ligantis
Brachia: fraternos plangat ne populus ictus.
Ipſæque excedunt ad ſumma cacumina lentæ,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos:

Quîs aderat veteris myrtus non neſcia fati.
At volucres patulis reſidentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt reſonantia cantus.
His ſuberat gelidis manans e fontibus unda,
Quæ levibus placidum rivis ſonat orta liquorem.
Et quamquam geminas avium vox obſtrepit auris,
Hanc querulæ referunt voces, quîs nantia limo
Corpora lympha fovet: ſonitus alit aëris Echo:
Argutis & cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa paſſim feſſæ cubuêre capellæ,
Excelſiſque ſuper dumis: quos leniter adflans
Aura ſuſurrantis poſſit confundere venti.
Paſtor, ut ad fontem denſa requievit in umbra,
Mitem concepit projectus membra ſoporem;
Anxius inſidiis nullis: ſed lentus in herbis
Securo preſſos ſomno mandaverat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem:
Ni fors incertos juſſiſſet ducere caſus.
Nam ſolitum volvens ad tempus tractibus îſdem
Immanis vario maculatus corpore ſerpens,
Merſus ut in limo magno ſubſideret æſtu,
Obvia vibranti carpens gravis aëra lingua,
Squamoſos latè torquebat motibus orbis.
Tollebant auræ venientis ad omnia viſus.
Jam magis atque magis corpus revolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus; & ſe
Sublimi cervice rapit: cui criſta ſupernè

Edita purpureo lucens maculatur amictu:
Aſpectuque micant flammantia lumina torvo.
Metabat ſeſe circum loca, cùm videt ingens
Adverſum recubare ducem gregis: acrior inſtat
Lumina diffundens intendere, & obvia torvo
Sæpius arripiens infringere, quod ſua quiſquam
Ad vada veniſſet: naturæ comparat arma:
Ardet mente, furit ſtridoribus, intonat ore:
Flexibus everſis torquetur corporis orbis:
Manant ſanguineæ per tractus undique guttæ:
Spiritibus rumpit fauces: cui cuncta paranti
Parvulus hunc prior humoris conterret alumnus,
Et mortem vitare monet per acumina: namque
Quà deducta genas pandebant lumina gemmis,
Hac ſenioris erat naturæ pupula telo
Icta levi: tum proſiluit furibundus, & illum
Obtritum morti miſit: cui diſſitus omnis
Spiritus exceſſit ſenſus: tum torva tenentem
Lumina reſpexit ſerpentem cominus: inde
Impiger, exanimis, vix compos mente refugit:
Et validum dextrâ truncum detraxit ab orno:
Quis caſus ſociaret opem, numenve Deorum.
Namque illi dederitne viam caſuſve Deuſve,
Prodere ſit dubium: voluit ſed vincere tales.
Horrida ſquamoſi volventia membra draconis,
Atque reluctantis crebris fœdéque petentis
Ictibus oſſa ferit, cingunt quà tempora criſtam;

Et quòd erat tardus, omni languore remoto,
Nefcius, afpiciens, timor obcæcaverat artus:
Hoc minus implicuit dirâ formidine mentem.
Quem poftquam vidit cæfum languefcere, fedit.
Jam quatit, & bijuges oriens Erebo cit equos Nox,
Et piger aurato procedit Vefper ab Œta:
Cum grege compulfo paftor duplicantibus umbris
Vadit, & in feffos requiem dare comparat artus.
Cujus ut intravit levior per corpora fomnus,
Languidaque effufo requierunt membra fopore;
Effigies ad eum Culicis devenit: & illi
Triftis ab eventu cecinit convitia mortis.
Inquit: quid meritus, ad quæ delatus acerbas
Cogor adire vices? tua dum mihi carior ipfa
Vita fuit vitâ, rapior per inania ventis:
Tu lentus refoves jucundâ membra quiete
Ereptus tetris e cladibus: at mea Manes
Vifcera Lethæas cogunt tranare per undas.
Præda Charontis agor: viden'ut flagrantia tædis
Lumina collucent infeftis omnia templis?
Obvia Tifiphone ferpentibus undique comta,
Et flammas & fæva quatit mihi verbera pœnæ.
Cerberus & diris flagrans latratibus ora,
Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
Sanguineique micant ardorem luminis orbes.
Heu! quid ab officio digreffa eft gratia, cùm te
Reftitui fuperis lethi jam limine ab ipfo?

Præmia ſunt pietatis ubi? pietatis honores
In vanas abiêre vices, & rure receſſit
Juſtitiæ prior illa fides: inſtantia vidi
Alterius ſine reſpectu, mea fata relinquens,
Ad parilis agor eventus: ſit pœna merenti,
Pœna ſit exitium: modo ſit dum grata voluntas,
Exſiſtat par officium: feror avia carpens,
Avia Cimmerios inter diſtantia lucos.
Quem circa triſtes denſentur in omnia pœnæ.
Nam vinctus ſedet immanis ſerpentibus Othos,
Devictum mœſtus procul aſpiciens Ephialten:
Conati quondam cùm ſint incendere mundum:
Et Tytios Latona tuæ memor anxius iræ
(Implacabilis ira nimis) jacet alitis eſca.
Terreor a tantis inſiſtere, terreor umbris
Ad Stygias revocatus aquas: vix ultimus amni
Reſtat, nectareas Divûm qui prodidit eſcas,
Gutturis arenti revolutus in omnia ſenſu.
Quid, ſaxum procul adverſo qui monte revolvit,
Contempſiſſe dolor quem numina vincit acerbus,
Otia quærentem fruſtra? Vos ite puellæ,
Ite, quibus tædas accendit triſtis Erinnys,
Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis,
Atque alias alio denſat ſuper agmine turmas:
Impietate ferâ vecordem Colchida matrem
Anxia ſollicitis meditantem vulnera natis:
Jam Pandionias miſerandâ prole puellas,

Quarum vox Ityn, & Ityn, quod Biſtonius rex
Orbus Epops mœret volucris evectus in auras.
At diſcordantes Cadmeo ſanguine fratres
Jam truculenta ferunt infeſtaque vulnera corpus
Alter in alterius: jamque adverſatus uterque
Impia germani manat quòd ſanguine dextra.
Eheu mutandus numquam labor! auferor ultra
In diverſa magis: diſtantia numina cerno:
Elyſiam tranandus agor delatus ad undam.
Obvia Perſephone comites Heroidas urget
Adverſas perferre faces. Alceſtis ab omni
Inviolata vacat cura, quòd ſæva mariti
Ipſa ſuis fatis Admeti fata morata eſt.
Ecce Ithaci conjunx ſemper decus Icariotis
Femineum incorrupta decus manet, & procul illam
Turba ferox juvenum telis confixa procorum.
Quin miſera Eurydice tanto mœrore receſſit,
Pœnaque reſpectus, & nunc manet Orpheus in te.
Audax ille quidem, qui mitem Cerberon umquam
Credidit, aut ulli Ditis placabile numen:
Nec timuit Phlegethonta furentem ardentibus undis,
Nec mœſta obtentu diro & ferrugine regna,
Defoſſaſque domos, ac Tartara nocte cruenta
Obſita, nec facilis Ditis ſine judice ſedes,
Judice, qui vitæ poſt mortem vindicat acta.
Sed fortuna valens audacem fecerat Orphea.
Jam rapidi ſteterant amnes, & turba ferarum

Blanda voce ſequax regionem inſederat Orphei :
Jamque imam viridi radicem moverat altè
Quercus humo, ſteterantque amnes : ſylvæque ſonoræ
Sponte ſua cantus rapiebant cortice amara.
Labentes bijuges etiam per ſidera Luna
Preſſit equos : & tu currentis menſtrua virgo
Auditura lyram tenuiſti nocte relicta.
Hæc eadem potuit Ditis te vincere conjunx ,
Eurydicemque ultro ducendam reddere : non fas ,
Non erat in vitam Divæ exorabile numen.
Illa quidem nimiùm Manes experta ſeveros
Præceptum ſignabat iter : nec rettulit intus
Lumina , nec Divæ corrupit munera lingua.
Sed tu crudelis , crudelis tu magis , Orpheu ,
Oſcula cara petens rupiſti juſſa Deorum.
Dignus amor venia , parvum ſi Tartara noſſent
Peccatum ignoviſſe : ſed & vos ſede piorum ,
Vos manet Heroum contra manus : hic & uterque
Æacides. Peleus namque & Telamonia virtus
Per ſecura patris lætantur numina : quorum
Connubiis Venus , & virtus injunxit honorem.
Hunc rapuit ſerva : aſt illum Nereis amavit.
Aſſidet hac juvenis , ſociat quem gloria , fortis ,
Acer , inexcuſſus , referens a navibus ignis
Argolicis Phrygios torva feritate repulſos.
O quis non referat talis divortia belli ,
Quæ Trojæ vidêre viri , vidêreque Graii ?

Teucria cùm magno manaret ſanguine tellus,
Et Simois, Xantique liquor, Sigæaque præter
Littora, cùm Troës ſævi vos Hectoris ira
Vidêre in claſſis inimica mente Pelaſgas
Volnera, tela, neces, ignis inferre paratos.
Ipſa jugis namque Ida potens feritatis, & ipſa
Æqua faces altrix cupidis præbebat alumnis,
Omnis ut in cineres Rhœtei littoris ora
Claſſibus ambuſtis flamma ſuperante daretur.
Hinc erat oppoſitus contra Telamonius heros,
Objectoque dabat clypeo certamina: & illinc
Hector erat Trojæ ſummum decus: acer uterque,
Fulminibus Cœlo veluti fragor editus alto:
Ignibus hic, teliſque ſuper, ſi claſſibus Argos
Eripiat reditus: ille ut Vulcania ferro
Volnera protectus depellere navibus inſtet.
Hoc erat Æacides alter lætatus honore,
Dardaniæque alter fuſo quod ſanguine campis
Hectoreo victor luſtravit corpore Trojam.
Rurſus acerba fremunt,Paris hunc quòd letat,& hujus
Alma dolis Ithaci virtus quòd concidit icta.
Huic gerit averſos proles Laërtia vultus.
Et jam Strymonii Rhœſi, victorque Dolonis,
Pallade jam lætatur ovans, rurſuſque tremiſcit
Jam Ciconas, jam jamque horret Læſtrigonas atros.
Illum Scylla rapax canibus ſuccincta Moloſſis,
Ætnæuſque Cyclops, illum metuenda Charybdis,

Pallentesque lacus, & squalida Tartara terrent.
Hic & Tantalei generis decus amplus Atrides
Assidet, Argivûm lumen: quo flamma regente
Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
Reddidit heu graviùs pœnas tibi, Troja, ruenti,
Hellespontiacis obiturus reddidit undis!
Illa vices hominum testata est copia quondam,
Ne quisquam propriæ fortunæ munere dives
Iret inevectus, Cœlum super omne: propinquo
Frangitur invidiæ telo decus: ibat in altum
Vis Argoa petens patriam, ditataque præda
Arcis Erichthoniæ: comes huic erat aura secunda
Per placidum cursu pelagus. Nereis ad undas
Signa dabat: pars inflexis superacta carinis;
Cùm seu cœlesti fato, seu sideris ortu
Undique mutatur Cœli nitor: omnia ventis,
Omnia turbinibus sunt anxia: jam maris unda
Sideribus certat consurgere: jamque supernè
Corruere & Sol iis, & sidera cuncta minantur.
At venit in terras Cœli fragor: hic modò læta
Copia, nunc miseris circumdatur anxia fatis:
Immoriturque super fluctus: & saxa Capharei,
Euboicas & per cautes, Hæreaque latè
Littora: cùm Phrygiæ passim vaga præda peremtæ
Fluctuat omnis in æquoreo jam naufraga tractu.
Hic alii sidunt pariles virtutis honore
Heroës, mediisque siti sunt sedibus omnes;

Omnis Roma decus magni quos ſuſcipit orbis.
Hic Fabii, Deciique, hic eſt & Horatia virtus :
Hic & fama vetus numquam moritura Camilli :
Curtius & mediis quem quondam ſedibus urbis
Devotum bellis conſumpſit gurgitis hauſtus :
Mutius & prudens ardorem corpore paſſus,
Legitimè ceſſit cui fracta potentia regis.
Hic Curius claræ ſocius virtutis, & ille
Flaminius, devota dedit qui corpora flammæ.
Jure igitur talis ſedes pietatis honorat.
Illic Scipiadæque duces, devota triumphis
Mœnia quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent.
Illi laude ſua vigeant : ego Ditis opacos
Cogor adire lacus, viduos a lumine Phœbi :
Et vaſtum Phlegethonta pati : quo maxima Minos
Conſcelerata pià diſcernit vincula ſede.
Ergo jam cauſſam mortis me dicere vinctæ
Verberibus ſævo cogunt ab judice pœnæ :
Cùm mihi tu ſis cauſa mali ; nec conſcius adſis :
Nec tolerabilibus curis hæc immemor audis :
Quæ tamen ut vanis demittens omnia ventis,
Digredior numquam rediturus : tu cole fontis,
Et viridis nemorum ſylvas, & paſcua lætus.
Et mea diffuſas rapiantur dicta per auras.
Dixit : & extrema triſtis cum voce receſſit.
Hunc ubi ſollicitum dimiſit inertia vitæ,
Interiùs graviter mentem æger : nec tulit ultra

Sensibus infusum Culicis de morte dolorem,
Quantumcumque sibi vires tribuêre seniles,
Quìs tamen infestum pugnans devicerat hostem.
Rivum propter aquæ viridi sub fronde latentem
Conformare locum capit impiger: hunc & in orbem
Destinat, ac ferri capulum repetivit in usum,
Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.
Jam memor inceptum peragens sibi cura laborem
Congestum cumulavit opus: atque aggere multo
Telluris tumulus formatum crevit in orbem:
Quem circum lapidem levi de marmore formans
Conserit assiduæ curæ memor: hic & acanthus,
Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,
Et violæ omne genus: hic est & Spartica myrtus,
Atque Hyacinthus: & hic Cilici crocus editus arvo:
Laurus item Phœbi surgens decus, hic Rhododaphne,
Liliaque, & roris non avia cura marini,
Herbaque thuris opes priscis imitata Sabina,
Chrysanthusque, ederæque nitor, pallente corymbo,
Et Bocchus Libyæ regis memor: hic amaranthus
Buphthalmusque virens, & semper florida pinus.
Non illinc Narcissus abest: cui gloria formæ
Igne Cupidineo proprios exarsit in artus,
Et quoscumque novant vernantia tempora flores.
His tumulus super inseritur: tum fronte locatur
Elogium, tacitâ format quod littera voce:
Parve Culex, pecudum custos, tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

CIRIS

AD MESSALLAM.

ARGUMENTUM.

Opuſculum Virgilius hoc ad Meſſallam dirigit, qui Auguſti tempore magnis in rebus, præſertim militaribus, inſignis, præterea orator non indignus, & Poëta erat. Cupiebat igitur Maro benevolentiſſimum illum ſibi efficere. Cirim ad illum mittit, in quo præconium Meſſallæ celebrat : ſiquidem Ciris præconium dicitur. Argumentum autem carminis, eſt fabula de Scyllarum transformatione, quam miris ac variis modis ſequitur.

ETSI me vario jactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallacis præmia vulgi,
Cecropius ſuavis exſpirans hortulus auras
Florentis viridi ſophiæ complectitur umbra:
Num mea quæret eo dignum ſibi quærere carmen?
Longè aliud ſtudium, atque alios accincta labores,
Altiùs ad magni ſuſpendit ſidera mundi,
Et placitum paucis auſa eſt aſcendere collem.

Non tamen abſiſtam cœptum detexere munus:
In quo jure meas utinam requieſcere muſas,
Et leviter blandum liceat deponere morem.
Quod ſi mirificum proferre valent genus omnes
Mirificum ſecli, modo ſit tibi velle libido,
Si me jam ſumma ſapientia pangeret arce,
Quatuor antiquis quæ heredibus eſt data conſors,
Unde hominum errores longè latéque per orbem
Deſpicere, atque humilis poſſem contemnere curas:
Non ego te talem venerarer munere tali.
Non equidem: quamvis interdum ludere nobis,
Et gracilem molli liceat pede claudere verſum:
Sed magno intexens (ſi fas eſt dicere) peplo:
Qualis Erichtheis olim portatur Athenis,
Debita cum caſtæ ſolvuntur vota Minervæ,
Tardave confecto redeunt quinquennia luſtro,
Cùm levis alterno Zephyrus concrebuit Euro,
Et prono gravidum provexit pondere curſum.
Felix ille dies, felix & dicitur annus:
Felices, qui talem annum vidêre diemque.
Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ:
Magna Giganteis ornantur pepla tropæis:
Horrida ſanguineo pinguntur prœlia cocco.
Additur auratâ dejectus cuſpide Typho,
Qui prius Oſſæis conſternens æthera ſaxis,
Æmathio celſum duplicabat vertice Olympum.
Tale Deæ velum ſolenni in tempore portant:

Tali te vellem, juvenum doctissime, ritu
Purpureos inter Soles & candida Lunæ
Siderà, cæruleis orbem pulsantia bigis,
Naturæ rerum magnis intexere chartis:
Æternum sophiæ conjunctum carmine nomen
Nostra tuum senibus loqueretur pagina seclis.
Sed quoniam ad tantas nunc primùm nascimur artes,
Nunc primùm teneros firmamus robore nervos:
Hæc tamen interea quæ possumus, in quibus ævi
Prima rudimenta, & primos exegimus annos,
Accipe dona meo multum vigilata labore,
Et præmissa tuis non magna exordia rebus.
Impia prodigiis ut quondam exterruit amplis
Scylla, novosque avium sublimis in aëre cœtus
Viderit: & tenui conscendens sidere penna
Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis;
Hanc pro purpureo pœnam scelerata capillo,
Proque patris solvens excisa funditus urbe.
Complures illam & magni, Messalla, Poëtæ
(Nam verum fateamur; amat Polyhymnia verum)
Longè aliâ perhibent mutatam membra figurâ,
Scyllæum monstra in saxum conversa vocari:
Illam esse, ærumnis quam sæpe legamus Ulyxi
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse ratis, & gurgite in alto
Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.
Sed neque Mæoniæ hæc patiuntur credere chartæ,

K v

Nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
Namque alias alii vulgò finxêre puellas,
Quæ Colophoniaco Scyllæ dicuntur Homero.
Ipsi seu Lamiæ mater sit, sive Cratæis,
Sive illam monstro genuit Persæa biformi,
Sive est neutra parens: atque hoc in carmine toto
Inguinis est vitium, & Veneris descripta libido:
Sive etiam exactis speciem mutata venenis
Infelix virgo: (quid enim commiserat illa?)
Ipse pater timidam sævâ complexus arenâ
Conjugium caræ violaverat Amphitrites.
Attamen exegit longo post tempore pœnas,
Ut cùm cura sui veheretur conjugis alto,
Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum.
Seu verò, ut perhibent, formâ cùm vinceret omnes,
Et cupidos quæstu passim spoliaret amantes;
Piscibus & canibus rabidis vallata repentè,
Horribiles circum vidit sibi sistere formas.
Heu quoties mirata novos expalluit artus!
Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus!
Ausa quòd est mulier numen fraudare Deorum,
Et dictam Veneri votorum vertere pœnam:
Quam, mala multiplici juvenum quòd septa caterva
Dixerat, atque animo meretrix agitata ferarum,
Infamem tali merito rumore fuisse,
Docta Palæphatià testatur voce papyrus.
Quicquid, & ut quisquis tali de clade locutus,

Omnia ſint ; potiùs liceat noteſcere Cirin :
Atque unam ex multis Scyllam non eſſe puellis.
Quare & quæ cantus meditanti mittere certos,
Magna mihi cupido tribuiſtis præmia, Divæ
Pierides, quarum caſtos altaria poſtes
Munere ſæpe meo inficiunt, foribuſque hyacinthi
Deponunt flores, aut ſuave rubens narciſſus,
Aut crocus alternâ conjungens lilia calthâ,
Sparſaque liminibus floret roſa ; nunc age, Divæ,
Præcipuè noſtro nunc adſpirate labori,
Atque novum æterno prætexite honore volumen.
Sunt Pandioniis vicinæ ſedibus urbes,
Actæos inter collis, & candida Theſei
Purpureis late ridentia littora conchis :
Quarum non ulli famâ concedere digna
Stat Megara, Actæi quondam munita labore
Alcathoi, Phœbique ; Deus namque adfuit illi :
Unde etiam citharæ voces imitantur acutas :
Sæpe lapis recrepat Cyllenia munera pulſus,
Et veterem ſonitu Phœbi teſtatur honorem.
Hanc urbem, ante alios, qui tum florebat in armis,
Fecerat infeſtam populator remige Minos :
Hoſpitio quo ſe Niſi Polyidos avito,
Carpathium fugiens, & flumina Ceratæa
Texerat : hunc bello repetens Gortynius heros
Attica Cretæâ ſternebat rura ſagittâ.
Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipſe veretur

Infestò ad muros volitantis agmine turmas
Ducere, & indomitâ virtute retundere mentis:
Responsum quoniam fatis est meminisse Deorum.
Nam capite a summo regis, mirabile dictu,
Candida cæsaries, florebant tempora lauro,
Et roseus medio fulgebat vertice crinis:
Cujus quam servata diu natura fuisset,
Tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum,
Concordes stabili firmarunt numine Parcæ.
Ergo omnis caro residebat cura capillo:
Aurea solenni comtum quoque fibula ritu
Mopsopio tereti nectebat dente cicadæ.
Nec vero hæc vobis custodia vana fuisset,
Nec fuerat: nisi Scylla novo concepta furore,
Scylla patris miseri, patriæque inventa sepulcrum.
O nimiùm cupidis si non inhiasset ocellis!
Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
Iratum potuit, quem nec pater, atque avus idem
Jupiter; ille etiam Pœnos domitare leones,
Et validas docuit vires mansuescere tigris.
Ille etiam Divos, homines; sed dicere magnum est.
Idem tum superis acuebat parvulus iras
Junonis magnæ, cujus perjuria Divæ
Olim se meminisse diu perjura puellæ
Non ulli liceat: violaverat inscia sedem,
Dum sacris operata Deæ lascivit; & extra
Procedit longè matrum comitumque catervam,

Suſpenſam gaudens in corpore ludere veſtem,
Et tumidos agitante ſinus aquilone relaxans.
Necdum etiam caſtos agitaverat ignis honores,
Necdum ſolenni lympha perfuſa ſacerdos
Pallentis foliis caput exornarat olivæ,
Cùm lapſa e manibus fugit pila, cúmque relapſa
Procurrit virgo: quo utinam ne prodita ludo
Aurea tam gracili ſolviſſet corpora palla
Omnia, quæ retinere gradum, curſumque morari
Poſſent: ô tecum vellem tua ſemper haberes
Non umquam violata manu ſacraria Divæ!
Jurando infelix nequicquam jura piaſſes.
Et ſi quis nocuiſſe tibi perjuria credat,
Cauſſa pia eſt: timuit fratri te oſtendere Juno.
At levis ille Deus, cui ſemper ad ulciſcendum
Quæritur ex omni verborum injuria dicto,
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimiùm tereti, nimiùm Tirynthia viſu,
Virginis in tenera defixerat omnia mente.
Quæ ſimul ac venis hauſit ſitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in oſſa furorem:
Sæva velut gelidis Ciconum Biſtonis in oris,
Ictave barbarico Cybeles antiſtita buxo,
Infelix virgo tota bacchatur in urbe:
Non ſtorace Idæo flagrantes picta capillos
Cognita, non teneris pedibus Sicyonia ſervans,
Non niveo retinens bacchata monilia collo.

Multum illi incerto trepidant veſtigia curſu.
Sæpe redit patrios adſcendere prodita muros :
Aëriaſque facit cauſſam ſe viſere turres.
Sæpe etiam triſtis volvens in nocte querelas,
Sedibus ex altis Cœli ſpeculatur amorem :
Caſtraque proſpectat crebris lucentia flammis.
Nulla colum novit : carum nec reſpicit aurum.
Non arguta ſonant tenui pſalteria chorda :
Non Libyco molles plauduntur pectine telæ.
Nullus in ore rubor : ubi enim rubor, obſtat amori.
Atque ubi nulla malis reperit ſolatia tantis,
Tabidulamque videt labi per viſcera mortem,
Quò vocat ire dolor, ſubigunt quò tendere fata,
Fertur : & horribili præceps impellitur œſtro :
Ut patris ! ah demens, crinem de vertice ferret
Furtim, atque arguto detonſum mitteret hoſti.
Namque hæc conditio miſeræ proponitur una.
Sive illa ignorans : quis non bonus omnia malit
Credere, quàm tanto ſcelere damnare puellam ?
Heu tamen infelix (quid enim imprudentia prodeſt?)
Niſe pater : cui direpta crudeliter urbe,
Vix erit una ſuper ſedes in turribus altis,
Feſſus ubi extructo poſſis conſidere nido.
Tu quoque avis moriêre : dabit tibi filia pœnas.
Gaudete ô celeres ſubnixæ nubibus altis,
Quæ mare, quæ virides ſylvas, lucoſque ſonantes
Incolitis : gaudete vagæ blandæque volucres.

Voſque adeo humani mutatæ corporis artus,
Vos ô crudeli fatorum lege puellæ
Dauliades (crudele) venit cariſſima vobis
Cognatos augens reges, numerumque ſuorum
Ciris, & ipſe pater : vos ô pulcherrima quondam
Corpora, cæruleas prævertite in æthera nubes :
Quà novus ad ſuperûm ſedes Calcheïus, & quà
Candida conceſſos adſcendat Ciris honores.
Jamque adeo dulci devinctus lumina ſomno
Niſus erat : vigilumque procul cuſtodia primis
Excubias foribus ſtudio jactabat inani :
Cùm furtim tacito deſcendens Scylla cubili
Auribus arrectis nocturna ſilentia tentat;
Et preſſis tenuem ſingultibus aëra captat.
Tum ſuſpenſa levans digitis veſtigia primis
Egreditur; ferroque manus armata bidenti
Evolat; ac demtæ ſubita in formidine vires,
Cæruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.
Nam quà ſe ad patrium tendebat ſemita limen,
Veſtibulo in thalami paulùm remoratur, & altum
Suſpicit ad culti nutantia ſidera mundi,
Non accepta piis promittens munera Divis.
Quam ſimul Ogygii Phœnicis filia Carme
Surgere ſenſit anus : ſonitum nam fecerat illi
Marmoreo æratus ſtridens in limine cardo :
Corripit extemplo feſſam languore puellam,
Et ſimul, ô nobis ſacrum caput, inquit, alumna :

Non tibi nequicquam viridis per viscera pallor
Ægrotas tenui suffudit sanguine venas.
Nec levis hoc facere (neque enim pote) cura subegit:
Haud fallor, quod te potiùs Rhamnusia fallit.
Nam qua te caussa nec dulcis pocula Bacchi,
Nec gravidos Cereris dicam contingere fœtus?
Quæ caussa ad patrium solam vigilare cubile,
Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
Dic age nunc miseræ saltem, quod sæpe petenti
Jurabas nihil esse mihi, cùm mœsta parentis
Formosos circum virgo morerere capillos?
Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
Ille, Arabis Myrrhæ quondam qui cepit ocellos,
Ut scelere infando, quod nec sinit Adrastia,
Lædere utrumque uno studeas errore parentem.
Quod si alio quovis animo jactaris amore:
Nam te jactari, non est Amathusia nostri
Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo:
Sin concessus amor noto te macerat igne,
Per tibi Dictynnæ præsentia numina juro,
Prima Deûm quæ te mihi dulcem donat alumnam,
Omnia me potiùs digna atque indigna laborum
Millia visuram, quàm te tam tristibus istis
Sordibus, & scoria patiar tabescere tali.
Hæc loquitur, mollique ut se velavit amictu,
Frigidulam injectâ circumdat veste puellam,

Quæ priùs in tenui ſteterat ſuccincta corona.
Dulcia deinde genis rorantibus oſcula figens,
Perſequitur miſeræ cauſſas exquirere talis;
Nec tamen ante ullas patitur ſibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quàm rettulit intra.
Illa autem: Quid nunc me, inquit, nutricula, torques?
Quid tantum properas noſtros noviſſe furores?
Non ego conſueto mortalibus uror amore;
Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus,
Nec genitor cordi eſt: ultro namque odimus omnîs.
Nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
In quo falſa tamen lateat pietatis imago;
Sed media ex acie, mediis ex hoſtibus, heu heu,
Quid dicam? quove ipſa malum hoc exordiar ore?
Dicam equidem; quoniam quid tu tibi dicere, nutrix,
Non ſinis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille, vides, noſtris qui mœnibus adſidet hoſtis,
Quem pater ipſe Deûm ſceptri donavit honore,
Cui Parcæ tribuêre nec ullo volnere lædi;
Dicendum eſt, fruſtra circumvehor omnia verbis,
Ille mea, ille idem oppugnat præcordia Minos.
Quod te per Divùm crebros obteſtor amores,
Perque tuum memoris hauſtum mihi pectus alumnæ,
Ut me, ſi ſervare potes, ne perdere malis.
Sin autem optatæ ſpes eſt inciſa ſalutis,
Ne mihi, quam merui, invideas, nutricula, mortem.
Nam niſi te nobis malus, ô malus, optima Carme,

Ante hunc conspectum casusve Deusve tulisset :
Aut ferro hoc (aperit ferrum quod veste latebat)
Purpureum patris dempsissem vertice crinem,
Aut mihi præsenti peperissem volnere lethum.
Vix hæc ediderat, cùm clade exterrita tristi
Intonsos multo deturpat pulvere crinìs,
Et graviter questu Carme complorat anili :
O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
O iterum nostræ Minos inimicę senectæ
Semper, & aut olim nata ô te propter eumdem,
Aut amor insanæ luctum portavit alumnæ.
Tene ego tam longè capta atque avecta nequivi,
Tam grave servitium, tam duros passa labores,
Effugere, ut sistam exitium crudele meorum ?
Jam jam nec nobis ea, quæ senioribus, ullum
Copia vivendi vitæ genus : ut quid ego amens
Te erepta, ô Britomarti, meæ spes una salutis,
Te, Britomarti, diem potui producere vitæ ?
Atque utinam Cereri, nec tantum grata Dianæ
Venatus esses virgo sectata virorum,
Cnossia neu Partho contendens spicula cornu
Dictæas ageres ad gramina nota capellas :
Numquam tam obnixè fugiens Minoïs amores,
Præceps aëriis specula de montibus isses,
Unde alii fugisse ferunt, & numina Phocæ
Virginis assignant : alii, quò notior esses,
Dictynnam dixêre tuo de nomine Lunam.

Sint hæc vera velim : mihi certè gnata perifti :
Numquam ego te fummo volitantem in vertice montis,
Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
Confpiciam ; nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verùm hæc tum nobis gravia atque indigna fuêre,
Tum, mea alumna, tui cùm fpes integra maneret:
Et vox ifta meas nondum violaverat aures.
Tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit?
Tene, ô fola meæ vivendi cauffa feneĉtæ!
Sæpe tuo dulci nequicquam capta fopore,
Cùm premeret natura, mori me velle negavi,
Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
Quo nunc me infelix, aut quæ me numina fervant?
An nefcis, quâ lege patris de vertice fummo
Edita candentis prætexat purpura canos?
Quæ tenui patriæ fpes fit fufpenfa capillo?
Si nefcis, aliquam poffum fperare falutem :
Infcia quandoquidem fcelus es conata nefandum.
Sin eft, quod metuo : per me, mea alumna, tuumque
Expertum multis miferæ mihi rebus amorem,
Per me, & facra precor per flumina Ilithyiæ,
Ne tantum in facinus tam nullâ mente fequaris.
Non ego te incepto (fieri quod non pote) conor
Fleĉtere, Amor : neque fit cum Dìs contendere noftrum :
Sed patris incolumi potiùs te nubere regno,
Atque aliquos tamen effe velis tibi, alumna, Penates :
Hoc unum exitio doĉta, atque experta monebo.

Quòd ſi non aliâ poteris ratione parentem
Flectere : ſed poteris : quid enim non unica poſſis ?
Tunc potiùs tamen ipſa , pio cum jure licebit,
Cùm facti cauſſam , tempuſque doloris habebis ;
Tunc potiùs conata tua atque incepta referto :
Meque Deoſque tibi comites , mea alumna , futuros
Polliceor : nihil eſt quod texas ordine longum.
His ubi ſollicitos animi relevaverat æſtus
Vocibus , & blandâ pectus ſpe vicerat ægrum ;
Paulatim tremebunda genis obducere veſtem
Virginis , & placidam tenebris captare quietem ,
Inverſo bibulum reſtinguens lumen olivo ,
Incipit ad crebros inſani pectoris ictus
Ferre manum , aſſiduis mulcens præcordia palmis ;
Noctem illam ſic mœſta ſuper morientis alumnæ
Frigidulos cubito ſubnixa pependit ocellos.
Poſtera lux ubi læta diem mortalibus almum ,
Et gelido veniens mani quatiebat ab Œta ,
Quem pavidæ alternis fugitant , optantque puellæ ;
Heſperium vitant , optant ardeſcere Solem ;
Præceptis paret virgo nutricis , & omnîs
Undique conquirit nubendi ſedula cauſſas.
Tentantur patriæ ſummiſſis vocibus aures ,
Laudanturque bonæ pacis bona : multus ineptæ
Virginis inſolito ſermo novus errat in ore.
Nunc tremere inſtantis belli certamina dicit ,
Communemque timere Deum : nunc regis amicos ,

(Namque ipſo verita eſt orbari mœſta parente)
Cum Jove communis qui quondam habuêre nepotes:
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Invenit, & Divûm terret formidine civîs :
Nunc alia ex aliis, nec deſunt, omina quærit.
Quin etiam caſtos auſa eſt corrumpere vates :
Ut, cùm cæſa pio cecidiſſet victima ferro,
Eſſent, qui generum Minoa auctoribus extis
Jungere, & ancipites ſuaderent tollere pugnas.
At nutrix patulâ componens ſulfura teſtâ,
Narciſſum, caſiamque, herbas incendit olentîs :
Terque novena ligat triplici diverſa colore
Fila: ter in gremium mecum, inquit, deſpue, virgo.
Deſpue ter, virgo : numero Deus impare gaudet.
Inde Jovi geminat magno Stygialia ſacra,
Sacra nec Idæis ſenibus, nec cognita Graiis.
Pergit Amyclæo ſpargens altaria thallo,
Regis Iolciacis animum defigere votis.
Verùm, ubi nulla movet ſtabilem fallacia Niſum,
Nec poſſunt homines, nec poſſunt flectere Divi :
(Tanta eſt in parvo fiducia crine cavendi :)
Rurſus ad inceptum ſociam ſe adjungit alumnæ,
Purpureumque parat rurſus tondere capillum,
Cum longo quod jam captat ſuccurrere amori.
Non minus illa tamen revehi, quod mœnia creſcant,
Gaudeat : & cineri patriæ eſt jucunda ſepulto.
Ergo metu capiti Scylla eſt inimica paterno.

Tum coma Sidonio florens ſucciditur oſtro:
Tum capitur Megara, & Divûm reſponſa probantur:
Tum ſuſpenſa novo ritu de navibus altis,
Per mare cæruleum trahitur Niſeïa virgo.
Complures illam Nymphæ mirantur in undis:
Miratur pater Oceanus, & candida Thetys,
Et cupidas ſecum rapiens Galatea ſorores:
Illa etiam, junctis magnum quæ piſcibus æquor,
Et glauco bipedum curru metitur equorum,
Leucothoë, parvuſque Dea cum matre Palæmon.
Illi etiam alternas ſortiti vivere luces,
Cara Jovis ſoboles, magnum Jovis incrementum,
Tyndaridæ niveos mirantur virginis artus.
Has adeo voces, atque hæc lamenta per auras
Fluctibus in mediis queſtu volvebat inani,
Ad Cœlum infelix ardentia lumina tollens,
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Supprimite ô paulùm turbati flamina venti,
Dum queror: & Divos, quamquam nil teſtibus illis
Profeci, extremâ moriens tamen adloquor horâ.
Vos ego, vos adeo, venti, teſtabor, & auræ:
Vos matutina ſi qui de gente venitis,
Cernitis: illa ego ſum cognato ſanguine vobis
Scylla, quod, ah, ſalva liceat te dicere Procne!
Illa ego ſum Niſi pollentis filia quondam,
Certatim ex omni petiit quam Græcia regno,
Qua curvus terras amplectitur Helleſpontus:

Illa ego ſum, Minos, ſacrato fœdere conjunx
Dicta tibi; tamen hæc, & ſi non accipis, audis.
Vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
Vincta tot aſſiduas pendebo ex ordine luces?
Non equidem me alio poſſum contendere dignam
Supplicio: quod ſic patriam caroſque Penates
Hoſtibus, immitique addixi ignara tyranno.
Verum eſto: hæc, Minos, illos ſcelerata putavi,
Si noſtra ante aliquis nudâſſet fœdera caſus,
Facturos: quorum direptis mœnibus urbis,
O ego crudelis, flammâ delubra petivi:
Te verò victore priùs vel ſidera curſus
Mutatura ſuos, quàm te mihi talia captæ
Facturum metui: jam jam ſcelus omnia vincit.
Ten'ego plus patrio dilexi perdita regno?
Ten'ego? nec mirum, vultu decepta puella
Ut vidi, ut perii, ut me malus abſtùlit error!
Non equidem ex iſto ſperavi corpore poſſe
Tale malum naſci: forma, vel ſidere fallor.
Non me deliciis commovit regia dives
Coralio fragili, ac electro lacrymoſo;
Me non florentes æquali corpore Nymphæ,
Non metus incenſam potuit retinere Deorum.
Omnia vincit amor: quid enim non vinceret ille?
Nec mihi jam pingui ſudabunt tempora myrrha,
Pronuba nec caſtos accendet pinus odores,
Nec Libys Aſſyrio ſternetur lectulus oſtro.

Magna queror : nec & illa quidem communis alumna
Omnibus injectâ tellus tumulabit arenâ.
Mene inter comites , ancillarumque catervas ,
Mene alias inter famularum munere fungi ,
Conjugis atque tuæ , quæcumque erit illa , beatæ
Non licuit gravidos penso devolvere fusos ?
At belli saltem captivam lege necasses.
Jam fessæ tandem fugiunt de corpore vires ,
Et caput inflexa lentum cervice recumbit :
Marmorea adductis labascunt brachia nodis.
Æquoreæ pestes , immania corpora ponti ,
Undique conveniunt , & glauco in gurgite circum
Verbere caudarum , atque oris minitantur hiatu.
Jam tandem casus hominum , jam respice , Minos.
Sit satis hoc , tantum solam vidisse malorum :
Vel fato fuerit nobis hæc debita pestis ,
Vel casu incepto , merita vel denique culpa.
Omnia nam potiùs , quàm te læsisse , putabo.
Labitur interea revoluta ab littore classis ,
Magna repentino sinuantur lintea Coro ,
Flectitur in viridi remus sale , languida fessæ
Virginis in cursu moritur querimonia longo.
Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon ,
Cypselidæ magni florentia regna Corinthi :
Præterit abruptas Scironis protinus arcis ,
Infestumque suis diræ testudinis exit
Spelæum , multoque cruentas hospite cautes.

Jamque adeo tutum longè Pireeïa cernit,
Et notas ſecum, heu fruſtra, reſpectat Athenas.
Jam procul e fluctu Minoïa reſpicit arva,
Florentiſque videt jam Cycladas, hinc Strophadaſque:
Hinc ſinus, hinc ſtatio contra patet Hermiona.
Linquitur ante alias longè gratiſſima Delos
Nereïdum matri, & Neptuno Ægæo.
Proſpicit incinctam ſpumanti littore Cythnon,
Marmoreamque Paron, viridemque adlapſa Donyſam,
Æginamque ſimul, ſementiferamque Seriphum.
Fertur, & incertis jactatur ad omnia ventis.
Cymba velut, magnas ſequitur cùm parvula claſſis,
Afer & hiberno bacchatur in æquore turbo:
Donec tale decus formæ vexavit, & ægros
Non tulit, & miſeros mutavit virginis artus,
Cæruleo pollens conjunx Neptunia regno.
Sed tamen externam ſquamis veſtire puellam,
Infidoſque inter teneram committere piſcis
Non ſtatuit: nimium eſt avidum pecus Amphitrites.
Aëriis potiùs ſublimem ſuſtulit alis,
Eſſet ut in terris facti de nomine Ciris,
Ciris Amyclæo formoſior anſere Ledæ.
Ac velut in niveo teneræ cùm primitus ovo
Effigies animantis, & internodia membris
Imperfecta novo fluitant concreta calore:
Sic liquido Scyllæ circumfuſum æquore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus

Undique mutabant, atque undique mutabantur.
Oris honos primùm, & multis optata labella,
Et patulæ frontis ſpecies concreſcere in unum
Cœpêre, & gracili mentum producere roſtro.
Tum, quâ ſe medium capitis diſcrimen agebat,
Ecce repentè, velut patrios imitatus honores,
Purpuream concuſſit apex in vertice criſtam.
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucri veſtivit tegmine corpus,
Lentaque perpetuas fuderunt brachia pennas:
Inde alias partis, minioque infecta rubenti
Crura novæ macies obduxit ſqualida pellis,
Et pedibus teneris ungues confixit acutos.
Et tamen hoc demum miſeræ ſuccurrere pacto
Vix fuerat placidâ Neptuni conjuge dignum.
Numquam illam poſthac oculi vidêre ſuorum
Purpureas flavo retinentem vertice vittas:
Non thalamus Tyrio fragans accepit amomo,
Nullæ illam ſedes; quid enim jam ſedibus illi?
Quæ ſimul ut ſeſe cano de gurgite velox
Cum ſonitu ad Cœlum ſtridentibus extulit alis,
Et multum latè diſperſit in æquore rorem;
Infelix virgo nequicquam morte receptâ
Incultum ſolis in rupibus exigit ævum,
Rupibus, & ſcopulis, & littoribus deſertis.
Nec tamen hoc iterum pœna ſine: namque Deûm Rex,
Omnia qui imperio terrarum millia verſat,

Commotus talem ad Superos volitare puellam,
Cùm pater exſtinctus cæca ſub nocte lateret,
Illi pro pietate ſua (nam ſæpe tepenti
Sanguine taurorum ſupplex reſperſerat aras,
Sæpe Deûm largo decorarat munere ſedes)
Reddidit optatam mutato corpore vitam,
Fecit & in terris Haliæetus ales ut eſſet.
Quippe aquilis ſemper gaudet Deus ille coruſcus.
Huic verò miſeræ, quoniam damnata Deorum
Judicio gnatique & conjugis ante fuiſſet,
Infeſti appoſuitque odium crudele parentis.
Namque ut in ætherio ſignorum munere præſtans,
Unum quem duplici ſtellarum ſidere vidi,
Scorpius alternis clarum fugit Oriona:
Sic inter ſeſe triſtis Haliæetus iras,
Et Ciris memori ſervant ad ſecula fato.
Quacumque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras,
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.

CATALECTA.

Delia, Tucca, tibi venit, ſed ſæpe videre
Non licet : occulitur limine clauſa viri.
Delia ſæpe tibi, non venit adhuc mihi : namque
Si occulitur, longè eſt, tangere quod nequeas.
Venerit aut tibi, ſed jam jam mihi nuntius iſte
Quid prodeſt ? illi dicito, quæ rediit.

Corinthiorum amator iſte verborum,
Iſte iſte rhetor : namque quatenus totus
Thucycides tyrannus Atticæ febris,
Tau Gallicum ſpinæ ipſemet malè illiſit,
Iſta omnia, iſta verba miſcuit fratri.
Socer beate nec tibi, nec alteri,
Generque Noctuine, putidum caput,
Tuone nunc puella talis, heu tuo
Stupore preſſa rus abibit ? hei mihi
Ut ille verſus uſquequaque pertinet.
Gener, ſocerque, perdidiſtis omnia.
Superbe Noctuine, putidum caput,
Datur tibi puella, quam petis, datur,
Datur, ſuperbe Noctuine, quam petis :
Sed, ô ſuperbe Noctuine, non vides

Duas habere filias Atilium,
Duas, & hanc, & alteram tibi dari.
Adeste nunc, adeste, ducit, ut decet,
Superbus ecce Noctuinus herneam.
Jacere me, quod alta non possim, putas,
Ut ante vectari freta:
Nec ferre durum frigus, aut æstum pati,
Neque arma victoris sequi.
Valent, valent mihi ira, & antiquus furor,
Et lingua, qua adsim tibi,
Et prostitutæ turpe contubernium
Sororis. O quid me incitas,
Quid, impudice, & improbande Cæsari?
Sed furta dicantur tua,
Et heluato sera patrimonio
In fratre parsimonia:
Vel acta puero cum viris convivia,
Udæque per somnum nates:
Et inscio repente clamatum super,
Thalassio, Thalassio.
Quid palluisti femina? an joci dolent?
An facta cognoscis tua?
Non me vocabis pulchra per Cotyttia
Ad feriatos fascinos.
Nec dein movere lumbos in crocotulam
Prensis videbo altaribus,
Flavum probè Thybrim & olentis nauticum

Vocare : ubi appulſæ rates
Stant in vadis cœno retentæ ſordido,
Macraque luctantes aqua.
Neque in culinam, & uncta compitalia,
Dapeſque ducis ſordidas :
Quibus repletus, ut ſalivoſis aquis,
Obeſam ad uxorem redis,
Et æſtuantes doctè ſolvis pantices,
Os uſque lambis ſaviis.
Nunc læde, nunc laceſſe, ſi quidquam vales :
Et nomen adſcribo tuum.
Cinæde Luci, an te reliquerunt opes ?
Fameque genuini crepant ?
Videbo habentem præter ignavos nihil
Fratres, & iratum Jovem,
Sciſſumque ventrem, & hernioſi patrui
Pedes inedia turgidos.

Ad Venerem dedicatio Æneidos.

Si mihi ſuſceptum fuerit decurrere munus,
O Paphon, ô ſedes quæ colis Idalias :
Troïus Æneas Romana per oppida digno
Jam tandem ut tecum carmine vectus eat :
Non ego thure modò, aut pictâ tua templa tabellâ
Ornabo, & puris ſerta feram manibus ;
Corniger hos aries humilis, & maxima taurus
Victima ſacratos tinget honore focos.
Marmoreuſque tibi, Dea, verſicoloribus alis

In morem picta ſtabit amor pharetra.
Adſis, ô Cytherea: tuus te Cæſar Olympo,
Et Surrentini littoris ora vocat.

Ite hinc inanes rhetorum manipli,
Inflata rore non Achaico verba;
Et vos, Sile, Albuti, Arquitique, Varroque,
Scholaſticorum natio madens pingui:
Ite hinc inanes cymbalon juventutis.
Tuque, ô mearum cura, Sexte, curarum,
Vale Sabine: jam valete formoſi.
Nos ad beatos vela mittimus portus,
Magni petentes docta dicta Scironis,
Vitamque ab omni vindicabimus cura.
Ite hinc Camenæ, vos quoque limite ſævæ,
Dulces Camenæ: nam fatebimur verum,
Dulces fuiſtis: & tamen meas chartas
Reviſitote: ſed pudenter & rarò.

De Sabino parodia Catuliana.

Sabinus ille, quem videtis hoſpites,
Ait fuiſſe mulio celerrimus:
Neque ullius volantis impetum ciſi
Nequiſſe præterire: ſive Mantuam
Opus foret volare, ſive Brixiam.
Neque hoc negat Triphonis æmuli domus
Negare nobilem, inſulamve cæruli:
Ubi iſte poſt Sabinus, ante Quinctio

Bidente dicit attondisse forcipe
Comata colla, ne qua sordidum jugo
Premente dura vulnus ederet juba.
Cremona frigida, & lutosa Gallia
Tibi hæc fuisse, & esse cognitissima
Ait Sabinus. Ultima ex origine
Tua stetisse dicit in voragine;
Tua in palude deposuisse sarcinas,
Et inde tot per orbitosa millia
Jugum tulisse: læva, sive dextera
Stringere mulas, sive utrumque cœperat.
Neque ulla vota semitalibus Deis
Sibi esse facta, propter hoc novissimum
Paterna lora, proximumque pectinem.
Sed hæc priùs fuêre, nunc eburneâ
Sedetque sede, seque dedicat tibi
Gemelle Castor, & Gemelle Castoris.

Ad Varium.

Scilicet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam:
Dispeream, nisi me perdidit iste putus.
Sin autem præcepta vetant me dicere: sanè
Non dicam, sed me perdidit iste puer.

Ad Villam Scironis.

Villula, quæ Scironis eras, & pauper agelle,
Verum illi domino tu quoque divitiæ:
Me tibi, & hos unà mecum, quos semper amavi,
Si quid de patria tristius audiero,

Commendo, in primifque patrem: tu nunc eris illi,
  Mantua quod fuerat, quodque Cremona priùs.
Pauca mihi, niveo fed non incognita Phœbo,
  Pauca mihi doctæ, dicite, Pegafides.
Victor adeft magni magnum decus ecce triumphi.
  Victor quà terræ, quáque patent maria:
Horrida barbaricæ portans infignia pugnæ,
  Magnus ut Œnides, utque fuperbus Eryx.
Nec minus idcirco noftros expromere cantus
  Maximus, & fanctos dignus inire choros.
Hoc itaque infuetis jactor magis, optime, curis:
  Quid de te poffim fcribere, quidve tibi.
Namque, fatebor enim, quæ maxima deterrendi
  Debuit, hortandi maxima cauffa fuit.
Pauca tua in noftras venerunt carmina chartas,
  Carmina cum lingua, tum fale Cecropio.
Carmina, quæ Pylium feclis accepta futuris,
  Carmina, quæ Pylium vincere digna fenem.
Molliter hic viridi patulæ fub tegmine quercus
  Mœris paftores & Melibœus erant:
Dulcia jactantes alterno carmina verfu,
  Qualia Trinacriæ doctus amat juvenis.
Certatim ornabant omnes Heroida Divæ,
  Certatim Divæ munere quæque fuo.
Felicem ante alias tanto fcriptore puellam:
  Alter non famam dixerit ipfe prior.
Non illa, Hefperidum ni munere capta fuiffet,

Quæ volucrem curſu vicerat Hippomenem:
Candida cycneo non edita Tyndaris ovo,
Non ſupero fulgens Caſſiopea polo.
Non defenſa diu volucrum certamine equorum;
Optabant Graiæ quam ſibi quæque manus.
Sæpe animam generi pro qua pater impius hauſit:
Sæpe rubro Eleis ſanguine fluxit humus.
Regia non Semele, non Inachis Acriſione,
Immitti exſpectant fulmine & imbre Jovem.
Cujus & ob raptum pulſi liquêre penates
Tarquinii patrios, filius atque pater.
Illo, quo primùm dominatus Roma ſuperbos
Mutavit placidis tempore conſulibus.
Multa neque immeritis donavit præmia alumnis,
Præmia Meſſalis maxima Poplicolis.
Nam quid ego immenſi memorem ſtudia iſta laboris?
Horrida quid duræ tempora militiæ?
Caſtra foro ſolitos, urbi præponere caſtra,
Tam procul hoc nato, tam procul hac patria?
Immoderata pati nunc frigora, nuncque calores?
Stertere vel dura poſſe ſuper ſilice?
Sæpe trucem adverſo perlabi ſidere pontum?
Sæpe audendo mare vincere, ſæpe hyemem;
Sæpe etiam denſos immittere corpus in hoſtes:
Communem belli nec timuiſſe Deum?
Nunc celeres Afros, perituraque millia gentis,
Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
Nunc aliam ex alia bellando quærere gentem?

Vincere & oceani finibus ulterius ?
Non noſtrum eſt, inquam, tantas attingere laudes:
Quin auſim hoc etiam dicere, vix hominum eſt.
Ipſa, hæc ipſa ferent rerum monumenta per orbem:
Ipſa ſibi egregium facta decus parient.
Nos ea, quæ tecum finxerunt carmina Divi,
Cynthius, & Muſæ, Bacchus, & Aglaïe.
Si laudes adſpirem, humili ſed adire Camena:
Si patrio Graios carmine adire ſales
Poſſumus; optatis plus jam procedimus ipſis.
Hoc ſatis eſt, pingui nil mihi cum populo.
Aſpice quem valido ſubnixum gloria regno
Altius & Cœli ſedibus extulerat.
Terrarum hic bello magnum concuſſerat orbem:
Hic reges Aſiæ fregerat, & populos.
Hic grave ſervitium tibi, jam tibi, Roma, ferebat:
Cetera namque viri cuſpide conciderant:
Cùm ſubitò in medio rerum certamine præceps
Corruit, e patria pulſus in exilium.
Tale Deæ numen, tali mortalia nutu
Fallax momento temporis hora dedit.
Quocumque ire ferunt variæ nos tempora vitæ,
Tangere quas terras, quoſque videre homines:
Diſpeream, ſi te fuerit mihi carior alter,
Alter enim quis te dulcior eſſe poteſt?
Cui Venus ante alios, Divi, Divûmque ſorores,
Cuncta neque indigno, Muſa, dedêre bona;

Cuncta quibus gaudet Phœbus, chorus ipſeque Phœbi:
Doctior ô quis te, Muſa, fuiſſe poteſt?
O quis te in terris loquitur jucundior uno?
Clio nam certè candida non loquitur.
Quare illud ſatis eſt ſi te permittis amari:
Non contra ut ſit amor mutuus inde mihi.
Quis Deus, Octavi, te nobis abſtulit? ȧn, quæ
Dicunt, ah nimio pocula dura mero?
Vobis ſi culpa eſt bilis: ſua quemque ſequuntur
Fata: quod immeriti crimen habent cyathi.
Scripta quidem tua nos multum mirabimur, & te
Raptum, & Romanam flebimus hiſtoriam.
Sed tu nullus eris: perverſi dicite Manes,
Hunc ſupereſſe patri quæ fuit invidia?

Publii Virgilii Fragmenta ex Epiſtola quam ad Auguſtum Cæſarem ſuper Æneide ſua ſcripſit.

EGO verò frequentes a te litteras accipio. *Et infra:* de Ænea quidem meo, ſi mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tantum inchoata res eſt, ut pæne vitio mentis tantum opus ingreſſus mihi videar: cùm præſertim, ut ſcis, alia quoque ſtudia ad id opus, multóque potiora, impertiar.

TESTIMONIA
VETERUM
DE VIRGILIO.

HORATIUS. *Sat. l.* I. 10.

FORTE epos, acer
Ut nemo, Varius ducit: molle atque facetum
Virgilio annuerint gaudentes rure Camœnæ.

IDEM. *Sat.* 6.

Optimus olim
Virgilius, post hunc Varius, dixère quis essem.

PROPERTIUS, *lib.* 2. *Eleg. ult.*

Me juvet æternis positum languere corollis,
Quem tetigit jactu certus ad ossa Deus:
Actia Virgilium custodis littora Phœbi,
Cæsaris & fortes dicere posse rates;
Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma,
Jactaque Lavinis mœnia littoribus.
Cedite Romani Scriptores, cedite Graji:
Nescio quid majus nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsim, & attritis Daphnin arundinibus, &c.
Tu canis Ascræi veteris præcepta poëtæ,

Quo seges in campo, quo viret uva jugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

Ovidius, *Artis amat. lib.* 3.

Et profugum Ænean, altæ primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

Idem, *Amorum lib.* 1.

Tityrus, & segetes, Æneiaque arma legentur:
Roma triumphati dum caput orbis erit.

Idem, *Trist. l.* 2.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos Auctor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.
Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luserat antè modis.

Silius, *lib.* 8.

Mantua Musarum domus, atque ad sidera cantu
Evecta Andino, & Smyrnæis æmula plectris.

Statius, *Thebaida alloquens.*

Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta;
Sed longè sequere, & vestigia semper adora.

Juvenalis, *Satyra* 11.

Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.

MARTIALIS, *Epig. l.* 8.

Temporibus noſtris ætas cùm cedat avorum,
Creverit & major cum duce Roma ſuo:
Ingenium ſacri miraris abeſſe Maronis,
Nec quemquam tanta bella ſonare tuba?
Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce, Marones:
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt,
&c.

IDEM. *lib.* 14.

Accipe facundi Culicem, ſtudioſe, Maronis;
Ne nugis poſitis arma virumque canas.

SULPICIUS CARTHAGINENSIS.

Juſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinêre ducem.
Tucca vetat, Varuſque ſimul: tu maxime Cæſar
Non ſinis, & Latiæ Conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pene eſt alio Troja cremata rogo.

ALCIMUS.

Mæonio vati quis par aut proximus eſſet,
Conſultus Pæan riſit, & hæc cecinit:
Si potuit naſci quem tu ſequereris, Homere;
Naſcetur qui te poſſit, Homere, ſequi.

VELLEIUS, *lib.* 2.

Inter quæ maximè noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriuſque, &c.

Seneca, *Controv. l.* 3.

Virgilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit : Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit.

Plinius, *Hist. l.* 7. *c.* 30.

D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testamenti ejus verecundiam vetuit : majusque ita Vati testimonium contigit, quàm si ipse sua carmina probavisset.

Plinius, *Epist.* 21. *lib.* 3.

Virgilii ante omnes (imaginem venerabatur Silius) cujus natalem religiosius quàm suum celebrabat : Neapoli maximè, ubi monumentum ejus adire ut templum solebat.

Tacitus, *Dialogo de Orat.*

Malo securum & secretum Virgilii secessum : in quo tamen, neque apud D. Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti epistolæ : testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii surrexit universus, & fortè præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum.

Quintilianus, *lib.* 10.

Utar verbis iisdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi, qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere : secundus, inquit, est Virgilius : propior tamen primo quàm tertio.

IDEM, *lib.* 9.

Vetuſtatis amator unicè fuit Virgilius.

MACROBIUS & GELLIUS,

Totis capitibus, quæ exſcribere longum eſſet.

LAMPRIDIUS, *de Alexandro Severo.*

Virgilium, Platonem poëtarum vocabat : ejuſque imaginem cum Ciceronis ſimulacro in ſecundo larario habuit, & Achillis, & magnorum virorum.

PRÆCONIA
DE
VIRGILIO
ET EJUSDEM OPERIBUS.

Quintilianus Lib. X.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium: omnium ejus generis poëtarum Græcorum nostrorumque illi haud dubiè proximus. Utar enim verbis iisdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi, qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere: Secundus, inquit, est Virgilius; propior tamen primo, quàm tertio. Et hercle, ut illi naturæ cœlesti atque immortali cesserimus, ita curæ & diligentiæ vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, & quantum eminentioribus vincimur, fortasse æqualitate pensamus. Ceteri omnes longè sequuntur.

LIB. ANTHOL. V.

Καὶ φίλος Αὐσονίοισι λιγύθροος ἔπρεπε κύκνος
Πνείων ἐυεπίης Βιργίλλιος. ὅν ποτε Πώμης
Θυμβριὰς ἄλλον Ὅμηρον ἀνέτρεφε πάτριδος ἠχώ.

D. AUGUSTINUS.

Virgilium pueri legant, ut poëta magnus omniumque præclarissimus atque optimus, teneris imbibitus annis, non facilè oblivione possit aboleri.

FINIS.

MAPHÆI VEGII
LAUDENSIS
ÆNEIDOS SUPPLEMENTUM.

ARGUMENTUM.

Turnus ut extremo vitam ſub Marte profudit,
Subdunt ſe Rutuli Æneæ, Trojana ſequentes
Agmina, dehinc Superis meriti redduntur honores.
Congaudet gnato, ac ſociis memor antè malorum
Actorum pater Æneas. Turni inde Latinus
Morte dolet. Patriæ miſeranda incendia Daunus
Everſæ & cari deflet pia funera nati.
Connubium inſtaurat natæ, lætoſque hymenæos
Rex ſocer Æneæ genero: gens utraque pacto
Fœdere pacis ovat; tum nomine conjugis urbem
Inſtruit, & tandem placidâ ſua pace regentem
Tranſtulit Æneam Venus aſtra in ſumma beatum.

TURNUS ut extremo deviẟus Marte profudit
Effugientem animam, medioque ſub agmine victor
Magnanimus ſtetit Æneas, Mavortius heros,
Obſtupuere omnes, gemitumque dedêre Latini,
Et durum ex alto removentes corde dolorem,
Concuſſis cecidere animis: ceu frondibus ingens
Sylva dolet lapſis Boreali impulſa tumultu.
Tum tela infigunt terræ, & mucronibus hærent:
Scutaque deponunt humeris, & prœlia damnant,

Infanumque horrent optati Martis amorem :
Nec frænum , nec colla pati captiva recufant,
Et veniam orare , & requiem , finemque malorum ;
Sicut acerba duo quando in certamina tauri
Concurrunt , largo mifcentes fanguine pugnam ,
Cuique fuum pecus inclinat : fin cefferit uni
Palma duci , mox quæ victo pecora antè favebant
Nunc fefe imperio fubdunt victoris ; & ultrò ,
Quamquam animum dolor altus habet, parêre fatentur:
Non aliter Rutuli , licèt ingens mœror adhaufit
Pectora pulfa metu cæfi Ducis , inclyta malunt
Arma fequi , & Phrygium Æneam , fœdufque precari
Pacis , & æternam rebus belloque quietem.

Tunc Turnum fuper affiftens placido ore profatur
Æneas : Quæ tanta animo dementia crevit ,
Ut Teucros monitis , fummique Tonantis
Imperio huc vectos patereris Daunia proles
Italiâ , & pactis nequicquam expellere tectis ?
Difce Jovem revereri , & juffa faceffere Divûm.
Magnum etiam capit ira Jovem : memorefque malorum
Sollicitat vindicta Deos ; en ultima tanti
Meta furoris adeft : quo contra jura , fidemque
Iliacam rupto turbafti fœdere gentem.
Ecce fuprema dies , & aliis exempla fub ævum
Venturum miffura : Jovem non temnere fruftra
Fas fit , & indignos bellorum accendere motus.
Nunc armis lætare tuis , heu , nobile corpus ,

Turne, jaces : at non tibi erit Lavinia parvo :
Nec dextrâ tamen Æneæ cecidiſſe pudebit.
Nunc, Rutuli, hinc auferte ducem veſtrum; arma virumque
Largior, atque omnem deflendæ mortis honorem.
Sed quæ Pallantis fuerant ingentia baltei
Pondera, tranſmittam Evandro, ut ſolatia cæſo
Haud levia hoſte ferat, Turnoque exſultet adempto.
Vos memores tamen, Auſonii, melioribus uti
Diſcite bellorum auſpiciis : ego ſidera juro,
Numquam acies, numquam arma libens in prœlia movi :
Sed veſtris actus furiis defendere toto
Optavi, & licuit, Trojanas robore partes.
Nec fatus plura Æneas : ſe lætus ad altos
Vertebat muros, & Troïa tecta petebat.
Unà ipſum Teucrorum omnis converſa juventus
Exſultans ſequitur, volucreſque per arva pedum vi
Quadrupedes citat, incuſans acri ore Latinos,
Ignavoſque vocans : ſtrepit altus plauſibus æther.
Et quamvis inhumata rogis dare corpora ſurgat
Ingens cura animo, ſocioſque imponere flammis,
Majus opus tamen Æneas ſub pectore volvens,
Primùm aris meritos ſuperis mandabat honores.
Tum pingues patrio jugulant ex more juvencos,
Immittuntque ſues, niveaſque in templa bidentes,
Purpuream effuſo pulſantes ſanguine terram.
Viſcera diripiunt : & cæſum in fruſta trucidant,
Denudantque gregem, & flammis, verubuſque remittunt.

Tum vina effundunt pateris, & dona Lyæi
Accumulant: plenis venerantur lancibus aras.
Thura ignes adolent, onerata altaria fumant.
Tum plaufus per tecta movent, magnumque Tonantem
Extollunt, Veneremque, & te, Saturnia Juno,
Jam placidam & meliorem ingenti laude fatentur:
Mavortemque ipfum: tum cetera turba Deorum
In medium effertur, fummis cum vocibus altos
Perlata ad cœlos: ante omnes gratior unus
Æneas duplices mittebat ad æthera palmas,
Et puerum pauca ore dabat complexus Iulum:
Nate, in quo fpes una patris, per tanta laborum
Quem variis actus fatis difcrimina duxi,
Ecce inventa quies: ecce illa extrema malorum,
Ærumnis factura modum, acceptiffima femper,
Atque optata dies, quam dura in bella vocatus,
Sæpe tibi Dîs aufpicibus meminiffe futuram
Jam memini: nunc te, cùm primùm Aurora rubebit
Craftina, fublimem Rutulorum ad mœnia mittam.
Dehinc fefe ad gentem Iliacam volvebat, & alto
Pectore verba trahens, blando eft fic ore locutus:
O focii per dura, ac denfa pericula vecti,
Per tantos bellorum æftus, duplicefque furores
Armorum, per totque hyemes, per quicquid acerbum,
Horrendum, grave, trifte, ingens, per quicquid iniquum,
Infauftum, & crudele foret, convertite mentem
In melius: jam finis adeft: hîc meta malorum

Stabit, & optatam Latio cum gente quietem
Jungemus : dabit inde mihi Lavinia conjux
Bello acri defensa, Italo cum sanguine mistam
Trojanam transferre æterna in secula gentem.
Unum oro, socii, Ausonios communiter æquo
Ferte animo, & vosmet socero observate Latino.
Sceptrum idem sublime geret : sententia mentem
Hæc habet : at bello vos, & præstantibus armis
Discite me pietate sequi : quæ gloria nobis
Cesserit, in promptu est : sed cœlum, & sidera testor,
Qui vos tantorum eripui de clade malorum,
Idem ego sub majora potens vos præmia ducam.

Talibus orabat, varios in pectore casus
Præteritos volvens, partamque labore quietem
Haud parvo : nimiùm ardenti exundabat amore
In Teucros, gravibus tandem evasisse periclis
Exsultans : veluti exiguis cùm ex æthere gyrans
Incubuit pullis, & magno turbine milvus
Insiliens avido ore furit, stragemque minatur,
Tum cristata ales perculso pectore mater
Consurgit, misero natorum exterrita casu,
Rostrum acuit, totisque petit conatibus hostem,
Et multâ expulsum vi tandem cedere cogit ;
Dehinc perturbatos crocitans exquirit, & omnes
Attonitos cogit, pro caris anxia natis,
Et tanto ereptos gaudet superesse periclo.
Non secus Anchisâ genitus mulcebat amicis

Trojanos dictis, antiquum corde timorem,
Flagrantesque agitans curas, & gaudia longis
Tandem parta malis, & quæ perferre molestum
Antè fuit, meminisse juvat: verùm altior idem
Ingenti, & clarâ Æneas supereminet omnes
Virtute excellens, & pro tot numina donis
Exorat, summisque Jovem cum laudibus effert.
Intereà Rutuli magnum, & miserabile funus,
Exanimumque Ducem tulerant sub tecta frequentes,
Correpti mœrore animos, largumque pluentes
Imbrem oculis; & jam lato clamore Latinum
Defessum, & varios agitantem pectore casus
Complerant: qui postquam altos crebrescere questus,
Et Turnum ingenti confossum vulnere vidit,
Haud tenuit lacrymas: dehinc mœstum leniter agmen
Corripuit, manibus, verbisque silentia ponens.
Ceu spumantis apri quando per viscera dentes
Fulmineos canis excepit præstantior omni
Ex numero, tunc infausto perterrita casu
Cetera turba fugit latrantum, atque ore magistrum
Circumstans querulo pavitat, magnoque ululatu
Infremit: at commota manu, dominique jubentis
Ore silet, gemitumque premit seseque coercet.
Haud aliter Rutuli suppressâ voce queruntur.
Tunc sic illacrymans Rex alto corde Latinus
Verba dabat: Quantos humana negotia motus,
Alternasque vices miscent! quo turbine fertur

Vita hominum ! ô fragilis damnosa superbia sceptri !
O furor, ô nimiùm dominandi innata cupido,
Mortales quò cæca vehis ! quò gloria tantis
Inflatos transfers animos quæsita periclis !
Quot tecum insidias ! quot mortes ! quanta malorum
Magnorum tormenta geris ! quot tela ! quot enses
Ante oculos (si cernis) habes ! heu dulce venenum,
Et mundi lethalis honos ! heu tristia regni
Munera, quæ haud parvo constent, & grandia rerum
Pondera, quæ nunquam placidam permittere pacem,
Nec requiem conferre queant : heu sortis acerbæ,
Et miseræ regale decus ! magnoque timori
Suppositos regum casus, pacique negatos.
Quid, Turne, ingenti Ausoniam movisse tumultu,
Et dura Æneadas turbasse in bella coactos,
Quid juvat ? & violasse sacræ promissa quietis
Pignora ? quæ tibi tanta animo impatientia venit ?
Ut martem cum gente Deûm, jussuque Tonantis
Huc vectâ gereres, & nostris pellere tectis
Ultrò instans velles, natæque abrumpere fœdus
Pollicitæ genero Æneæ ? & me bella negante
Dura movere manu ? quæ tanta insania mentem
Implicuit ? quoties te in sævi Martis euntem
Agmina, sublimemque in equo, & radiantibus armis
Tentavi revocare, & iter suspendere cœptum ?
Corripui & pavitans sedentem in limine frustra ?
Inde ego quanta tuli, testantur mœnia tectis

Semirutis, magnique albentes ossibus agri.
Et Latium toto vacuatum robore, & ingens
Exitium, fluviique humanâ cæde rubentes,
Et longi, trepidique metus, durique labores,
Quos toties senior per tanta pericula cœpi.
At nunc, Turne, jaces: ubinam generosa juventæ
Gloria, & excellens animus? quò splendidus altæ
Frontis honos? quónam illa decens is frontis imago?
Ah quantas Dauno lacrymas, acresque dolores,
Turne, dabis! quanto circumfluet Ardea fletu!
Sed non degeneri, & pudibundo vulnere fossum
Aspiciet: saltem hoc miseræ solamen habebit
Mentis, ut Æneæ Trojani exceperis ensem.

Hæc fatus, lacrymisque genas implevit obortis.
Tum sese ad turbam volvens, miserabile corpus
Attolli, & caram mœsti genitoris ad urbem
Deferri, atque pios fieri mandabat honores.
Mox circumfusi Rutuli lato agmine cæsum
Sublimem ingenti juvenem posuere pheretro,
Multa super Teucrûm raptorum insignia secum,
Et galeas, & equos, ensesque & tela ferentes.
Pòst currus Phrygiâ sudantes cæde sequuntur.
It lacrymans, & ducit equum doctâ arte Methyscus
Rorantem, & fletu madidum: qui vexerat antè
Victorem Turnum, atque hostili strage furentem.
Hinc alii adversa arma gerunt: tum cetera pubes
Flens sequitur, largisque humectat pectora guttis.

Et jam fessi ibant per multa silentia noctis
Cædentes sese : gressumque in tecta Latinus
Flexerat, ingenti turbatus funere mentem.
Unà omnes lacrymas matres, puerique senesque
Fundebant, mœstam implentes mugitibus urbem.
Inscius at tantos Daunus superesse dolores,
Et natum extremo consumptum Marte superbam
Effudisse animam, largisque ad mœnia duci
Cum lacrymis, alios gemitus curasque fovebat.
Namque ex diversa caderent dum parte Latini,
Et calido Turnus fœdaret sanguine terram,
Urbem ingens flamma, & muros invaserat altos:
Fumabat ruptis miseri patris Ardea tectis,
Et tota in cinerem vergebat, & astra favillæ
Altivolæ implebant, nec spes plus ulla salutis.
Sive quidem sic Diis placitum est, seu præscia Turni
Signum ut fata darent horrendo Marte perempti.
 Extemplò concussi animos, turbataque cives
Pectora cædentes, miserandæ sortis iniquum
Deflebant casum, longóque ex ordine matres
Atque avidos totis fugiebant viribus ignes.
Ac veluti cùm nigra cohors posuêre sub alta
Arbore, & in fissa radice cubilia longo
Formicæ instantes operi, si dura securis
Incumbat, versoque infringat culmine parvas
Sæva casas, mox certatim sese agmine sparso
Corripiunt mœstâque fugâ, trepidæque feruntur:

Et velut ignitum teſtudo everſa calorem
Cùm ſenſit, luctata diu pedibuſque renitens
Caudam, agitanſque caput, magnâ vi cedere tentat,
Æſtuat, & multo inſidias conamine miſcet:
Haud aliter miſeri per tanta pericula cives
Jactabant ſeſe, & turbatâ mente ferebant.
Ante omnes ſenio confectus ad æthera voces
Fundebat querulas Daunus, ſuperoſque vocabat.
Tum verò e mediis viſa eſt conſurgere flammis,
Percuſſiſque ales volitare per aëra pennis,
Indicium nomenque urbis verſæ Ardea ſervans:
Et cui ſublimes ſtabant in mœnibus arces;
Mutata effuſis nunc circumlabitur alis.
Attoniti novitate omnes, monitiſque Deorum
Haud parvis confuſi, humeros, atque ora tenebant.
At Daunus, patriæ ardenti concuſſus amore
Everſæ, duros gemitus ſub corde premebat.
Hæc inter magno volitans prænuntia motu
Fama ruit, latiſque animos clamoribus implet,
Adventare novum multo cum milite funus,
Et Turnum exanimem, & lethali vulnere victum.
Mox turbati omnes nigras duxere frequentes
Incenſas ex more faces: ardentibus agri
Collucent flammis: dehinc ſe venientibus addunt.
Quos poſtquam toto vidêre ex agmine matres,
Percuſſis vocem palmis ſuper æthera tollunt.
At Daunus, clari ut patuerunt funera nati,

Subſtitit : & demum ingenti correpta dolore
Ora movens medium ſeſe furibundus in agmen
Proripuit, Turnumque ſuper proſtratus, & hærens,
Cùm primùm fari potuit, ſic edidit ore :
Nate, patris dolor, & feſſæ miſeranda ſenectæ
Rapta quies, quò me tantis jactare periclis
Duxiſti, & ſævis tandem devicte ſub armis ?
Quò tua me præſtans animi conſtantia vexit ?
Hic claræ virtutis honos ? hæc gloria ſceptri ?
Hoc magni decus imperii ? taleſne triumphos,
Nate, refers ? hæc illa quies promiſſa parenti
Afflicto toties ? hæc meta optata laborum ?
Heu miſerum quàm præcipites labentia caſus
Secla agitant ! quanto volvuntur fata tumultu !
Qui jam ſublimes referebas clarus honores,
Et magnus toto in Latio : quem Troës in armis
Horrendum, & trepidi toties ſenſere furentem,
Nunc, mi Turne, jaces miſerandum, & flebile corpus;
Jam mutum eſt ſine voce caput : quo pulchrior alter
Non fuit in tota Auſonia, nec gratior ullus
Eloquio, nec quis poſitis ingentior armis.
Nate, ubi forma nitens, niveaque in fronte ſerenus
Ille decor, dulciſque oculorum aſpectus, & altæ
Sidereus cervicis honos ? his gloria Martis
Contigit auſpiciis : tali rediture paratu
Diſcedens voluiſti avidis te credere bellis ?
Heu mortem inviſam ! quæ ſola ultricibus armis

Elatos frænas animos, communia toti
Genti ſceptra tenens, æternaque fœdera ſervans;
Quæ magnos, parvoſque teris; quæ fortibus æquas
Imbelles, populiſque Duces, ſeniumque juventæ.
Heu mortem obſcuram! quæ cauſa indigna coëgit
Eripere, atque meum crudeli vulnere natum
Afficere? ô felix tam grato cædis Amata
Succeſſu lætare tuæ: quæ tanta dolorum
Fugiſti monumenta, graviſque immania caſus
Pondera! quid miſero genitori plura paratis
O ſuperi? natum rapuiſtis, & Ardea flammis
Conſumpta in cinerem verſa eſt: nunc æthera pennis
Verberat: ah! me, Turne, tuâ plus cæde cruentâ.
Deerat adhuc ſors iſta patris ſuprema ſenectæ.
At verò tali ſe res cum fœdere verſant,
Ut quem infeſta furens miſerum fortuna moratur,
Illum omni petat infrendens, & turbine cogat.

Dixerat: & multa illacrymans largo ora rigabat
Imbre trahens diros gemitus, rapidoſque dolores:
Qualis ubi incubuit validis Jovis unguibus ales
Et parvum effuſo divulſit ſanguine fœtum,
Cerva videns miſeri turbatur funere nati.

Poſtera lux latum ſplendore impleverat orbem:
Tunc pater infractos fatali Marte Latinus
Defeciſſe videns Italos, totamque potenti
Cedere fortunam Æneæ, bellique tumultum,
Ingenteſque animo curas, & fœdera volvens

Connubii promissa, suæ natæque hymenæos,
Præstantes vocat electos ex agmine toto
Mille viros, qui Dardanium comitentur ad urbem
Spectatum virtute Ducem: jungitque togatos
Multa oratores memorans: & euntibus ultro
Imperat, ut quando auspiciis, monitisque Deorum
Trojanam miscere Italo cum sanguine gentem
Expediat, placido intersint, animoque revisant,
Æneadasque vehant alta intra mœnia læti.

Intereà ipse urbem labefactam, & vulgus inerme
Componit; solidatque animos, requiemque futuram
Spondet, & æternam ventura in secula pacem.
Inde jubet meritos turbâ plaudente triumphos,
Sublimesque domûs fieri regalis honores.
Atque alacris monet, unanimes ut fronte serenâ
Occurrant genero venienti, & pectore toto
Excipiant gentem Iliacam, magnisque receptent
Plausibus, optatæque effundant pacis amores.
Jamque instructa cohors Teucrorum castra subibat
Cincta comas ramis oleæ, pacemque rogabat:
Quam bonus Æneas ad se intra regia duci
Tecta jubet, causamque viæ placido ore requirit.

Tunc senior sic incipiens ardentia Drances
Verba movet, nimiùm erepti pro funere Turni
Exsultans: O Trojanæ Dux inclyte gentis,
Gloria, spesque Phrygum, quo nec pietate, nec armis
Major in orbe fuit; victi obtestamur, & omnes

Juramus Divos, Divasque, invitus in unum
Conflatum vidit Latium, & temerata Latinus
Fœdera: nec Phrygios umquam turbavit honores.
Quin natæ, quando Superûm sic vota ferebant,
Connubia, & generum magno te optabat amore.
Sed quicquid tanto armorum flagrante tumultu,
Tantorum furiisque operum, atque laboribus actum est,
Id rapidus Turni, & stimulis incensus iniquis,
Confectusque odiis furor attulit: ille negansque,
Invitusque dedit Latias in prœlia gentes.
Illum omnis conversa cohors poscebat, ut armis
Cederet, & magnum fineret succedere pactis
Connubiis Anchisiaden: inde optimus ambas
Jungebat palmas defessâ ætate Latinus
Infractus, nimioque ardentem Marte rogabat.
Nec nostræ potuere preces inflectere durum,
Nec Divûm portenta animum: quin acriùs ignem
Spumabat ferus ore vomens, bellumque ciebat.
At verò dignum invenit pro talibus ausis
Exitium: qui te tandem victore momordit
Nigrantem prostratus humum: nunc improbus ædes
Tartareas visurus eat, quæratque sub imo
Nunc alias Acheronte acies, aliosque hymenæos.
Tu melior succede bonis Laurentibus heres.
In te omnis domus, & fessi inclinata Latini
Spes jacet: unum omnes Itali super aurea mitti
Sidera, & ingentem bello, & cœlestibus armis

Extollunt, & vera canunt præconia voces.
Te gravium veneranda patrum, consultaque turba,
Invalidique ætate senes: te læta juventus,
Et cupidæ matres, pueri, innuptæque puellæ
Unanimes æquo ore volunt, Turnumque sub armis
Exsultant cecidisse tuis: te tota precatur
Ausonia, & claris præstantem laudibus effert.
In te unum conversi oculi: pater ipse Latinus
Jam senior sola hæc longævæ munera vitæ,
Qui gnatam tibi jungat, habet: genenique nepotes
Trojanos Italo admistos in secula mittat.
Ergo age, magne veni Teucrorum ductor, & altos
Ingredere,& celebres cape,quos spondemus,honores.
Finierat: cunctique eadem simul ore fremebant.
Quos pius Æneas hilari cum fronte receptos
Prosequitur paucis, & amico pectore fatur:
Nec vos, nec placida solitum sub pace Latinum
Arguerim: verùm infesti violentia Turni
Tantum opus (haud dubio) & tanti discrimina Martis
Concivit, juvenilis enim plus laudis amore:
Quicquid id est, tamen Ausonii nil pacta recuso
Connubia, & sanctam æterno cum fœdere pacem
Jungere. Rex idem imperium, & veneranda tenebit
Sceptra socer, statuentque mei mihi mœnia Teucri,
Et nomen natæ urbis erit, sociosque Penates
Adjiciam: vos communes in secula leges,
Concordesque ingenti animo mittetis amores.

Intereà, quod reſtat adhuc, imponite flammis
Corpora, quæ duri miſeranda inſania belli
Abripuit: dehinc cùm primùm jam craſtina ſurget
Clara dies, læti Laurentia tecta petemus.
  Dixerat: & tanto affatu converſa tenebant
Ora ſimul, ſtupefacti omnes, & apertius ingens
Mirantes pietatis opus. Mox robore toto
Congeſtas rapuere pyras, ignemque repoſtis
Civibus immiſere: altumque ſub æthera fumus
Evolat, atque atris cœlum ſublime tenebris
Conditur: innùmeras ex omni rure bidentes,
Glandivoroſque ſues jugulant, pingueſque juvencos,
Immittuntque rogis: latos incendia campos
Enudant, fremit impulſus clamoribus aer.
  Jamque ſequens clarum extulerat lux aurea Phœbum,
Tunc Teucri, Auſoniique omnes miſto agmine læti
Conſedere in equis, & greſſum ad tecta movebant
Laurenti, atque aliis erectam mœnibus urbem:
Ante omnes pius Æneas, pòſt ordine Drances
Multa duci ſenior memorans: dehinc unica proles
Aſcanius, multumque animi maturus Alethes,
Et gravis Ilioneus, Mneſthæuſque, acerque Sereſtus,
Sergeſtus, fortiſque Gyas, fortiſque Cloanthus:
Pòſt alii miſtimque Itali, Teucrique ſequuntur.
Interea effuſi ſtabant per mœnia cives:
Sublimeſque alta ſtatuebant laude triumphos,
Trojanam cupido expectantes pectore turbam,

Et jam adventabant : quos lætâ fronte Latinus
Occurrens magnâ excepit comitante catervâ.
At poſtquam medio venientem ex agmine vidit
Dardanium Æneam , haud vera illuſit imago :
Namque omnes ſuper excellens , atque altior ibat ,
Et latè regalem oculis ſpargebat honorem
Sidereis. Tunc cùm primùm data copia fandi eſt ,
Et voces capere , atque optatas jungere dextras ,
Incipit , & prior affatur placido ore Latinus.

Veniſti tandem , cupidum nec fixa fefellit
Spes animum , Dux Trojane clariſſime gentis :
Magnorum quem juſſa Deûm tot caſibus actum
Italiâ , & noſtris voluerunt ſiſtere tectis :
Quamquam humana furens nimis auſa licentia ſanctas
Turbari leges , & Divûm exciverit iras :
Quinetiam invitum toties , meque arma negantem
Tradiderit duri perferre pericula Martis.
Factum etenim , ſed nec parvo ſtat ; numina juſtas
Indignata animis miſere ultricia pœnas.
Nunc age, magne Phrygum ductor, quando omnis origo
Seditionis abeſt , & tanti criminis auctor ,
Connubiis ſuccede , & promiſſis hymenæis.
Sunt mihi regna , manent erectis oppida muris :
Sola autem feſſæ ſpes unica nata ſenectæ :
Te generum , & natum tempus complector in omne.

Quem contra bonus Æneas : Rex maxime , nullam
In te horum cauſam armorum tantique tumultûs

Crediderim, placidè assueto sub tempore pacis:
Et si qua est, pone hanc curam, pater optime, quæso.
Nunc adsum, & patrem, & socerum te lætus in omnes
Accipio casus: magni mihi surgit imago
Anchisæ, & rursum ardebo genitoris amore.
 Talibus orabant inter se, & tecta subibant
Regia: cùm studio effusæ matresque nurusque,
Longævique patres stabant, juvenumque cohortes,
Pulchra revisentes Trojanæ corpora gentis:
Ante omnes magnum Æneam, cupidoque notabant
Altum animo genus, & præstantem frontis honorem,
Quæsitamque alacres pacem, atque optata quietis
Munera laudabant: ceu quando longus & ingens
Agricolas tenuit resolutis nubibus imber
Suspensos, curvumque diu requievit aratrum;
Tunc si clarus equos spatioso limine Titan
Laxet, & aurato cœlum splendore serenet,
Lætitiâ exundant, & sese hortantur agrestes:
Non secus Ausonii tam læto in tempore rerum
Composuere animos: & jam Rex alta Latinus
Atria, regalesque aditus intrarat, & unà
Optimus Æneas, sequitur quem pulcher Iülus,
Dehinc Itali, mistique Phryges: tum splendida læto
Applausu, & magno completur regia cœtu.
Hæc inter, matrum innumerâ nuruumque catervâ
In medium comitata venit Lavinia virgo
Sidereos dejecta oculos; quam Troïus heros

Virtute, & formâ ingentem (mirabile dictu)
Ut vidit, primo aſpectu ſtupefactus inhæſit;
Et ſecum Turni caſus miſeratus acerbos,
Qui haud parvâ ſpe ductus ovans in prœlia tantos
Civiſſet motus duriſque arſiſſet in armis.
Tum verò æterno junguntur fœdera nexu
Connubii multâque canunt cum laude hymenæos:
Dehinc plauſus fremituſque altum ſuper aëra mittunt,
Et lætam vocem per regia tecta volutant.

At fidum intereà Æneas affatur Achaten,
Vadat, & Andromachæ quondam data munera, veſtes
Intextas auro ferat, &, quod ſæpe ſolebat,
Dum res Trojanæ ſtabant, circumdare collo
Auratum, gemmis circumſeptumque monile:
Præterea magnum cratera in pignus amoris,
Quem Priamus patri Anchiſæ donaverat olim.
Nec mora, juſſa ſequens pulcherrima portat Achates
Munera: tunc ſocer ingentem cratera Latinus
Donatum capit: at conjux Lavinia veſtes,
Atque monile decens: placido dehinc pectore ſeſe
Demulcent, variiſque trahunt ſermonibus horas.

Et jam tarda epulas fugientis tempora lucis
Poſcebant: mox regali convivia luxu
Effundunt, latoſque alta intra tecta paratus.
Convenere omnes, ſtrato diſcumbere in oſtro
Deliciis juſſi, & dapibus ſe inferre futuris.
Dat manibus cryſtallus aquas, menſiſque reponunt

Flaventem Cererem : tum lætâ fronte miniſtri
Innumeri magno diſtinguunt ordine curas.
Pars dapibus reficit menſas, pars pocula miſcet,
Craterasque replet : nunc hac, nunc volvitur illac
Turba frequens, varios miſcentque per atria motus.

At puerum pater immotis ſpectabat Iulum
Luminibus, vultum admirans, moreſque Latinus,
Et graviter puerili ex ore cadentia verba,
Maturumque animum ante annos : & multa rogabat
Permiſtas referens voces : dehinc oſcula figens
Dulcia, complexum manibus junctumque fovebat:
Et nimiùm exſultans felicem, & munere Divûm
Donatum Æneam pro tali prole ferebat.

Poſtquam epulis compreſſa fames, traducere longam
Incipiunt fando, & labentem fallere noctem,
Nunc duros Trojæ caſus, genteſque Pelaſgas,
Nunc fera Laurentis memorantes prœlia pugnæ,
Quo primùm diffuſæ acies, quo tela viciſſim
Pulſa loco : qui primus ovans invaſerit agmen,
Fulmineumque ardens in equo madefecerit enſem,
Præcipuè Tros Æneas, ſeniorque Latinus
Magnorum Heroum, Latiique antiqua potentis
Geſta recenſebant, fugientemque horrida nati
Arma ſui Saturnum Italis latuiſſe ſub oris :
Hinc Latium dixiſſe, genuſque in montibus altis
Compoſuiſſe vagum, legeſque, & jura dediſſe,
Et Bacchi, & frugum cultus : dehinc tecta ſecutum

Esse paterna Jovem: utque Electra Atlantide cretus
Iasio Idæas cæso Phrygiæ isset ad urbes
Dardanus, ex Coryto multa cum gente profectus:
Utque insignem aquilam dono, & Jove patre superbus
Hectoreæ gentis signum, illustresque tulisset
Primus avûm titulos, Trojanæ stirpis origo.

Talibus, atque aliis inter se longa trahebant
Tempora: cùm fremitus, lætæque per atria voces
Alta volant, strepitu ingenti tectum omne repletur.
Dant lucem flammæ, & lato splendore coruscant.
Consurgunt Phryges, & citharâ resonante sequuntur
Ausonii, & plausum ingeminant: seque agmine toto
Permiscent, variantque pedes, raptimque feruntur.
Et jam fessa novem largo connubia luxu
Attigerant celebrata dies: tum maximus Heros
Æneas urbem curvo signabat aratro:
Fundabatque domos, & amictas aggere fossas.
Ecce autem fatu haud parvum: diffundere flammam
Ingentem, & fulgore levem, & se nubibus altis
Miscentem summo Lavinia vertice visa est.
Obstupuit pater Æneas, duplicesque tetendit
Ad cœlum cum voce manus: Si Jupiter umquam
Gens monitis Trojana tuis terraque, marique
Paruit imperiisque libens: si, numina, vestras
Si metui coluique aras, per si quid agendum est,
Quod restat, placidam felici afferte quietem
Augurio, & firmate, malisque imponite finem.

Talia jactantem circumstetit aurea mater,
Se Venerem confessa, almo & sic edidit ore:
Gnate, animo pone hanc curam, & meliora capesse
Signa Deùm, gaudensque bonis succede futuris:
Nunc tibi parta quies, nunc meta extrema malorum:
Nunc tandem optatam componunt secula pacem.
Nec flammam ad cœlos perlatam e vertice caræ
Conjugis horresce: at constantem dirige mentem.
Namque erit illa, tuum celebri quæ sanguine nomen,
Trojanosque auctura duces ad sidera mittet.
Hæc tibi magnanimos sublimi prole nepotes
Conferet, egregiis totum qui laudibus orbem
Complebunt, totumque suà virtute potentes,
Sub juga, victoresque trahent: quos gloria summo
Oceanum transgressa ingens æquabit Olympo.
Quos tandem innumera ardens post illustria rerum
Gesta Deos factura vehet super æthera virtus.
Hanc flammam ventura tuæ præconia gentis
Designant: hoc omnipotens e culmine signum
Sidereo dedit: at tantarum in munere laudum,
Quam statuis, dicas a nomine conjugis urbem.
Prætereà sacros Troja ex ardente penates
Ereptos compone nova intra mœnia: & altos
Infer ad æternum mansuros tempus honores.
Hi (tibi mira feram) tanto urbis amore trahentur,
Ut vecti ad sedes alias, loca prima Latini
Sponte suâ repetent, iterumque iterumque reversi.

O felix, quem tanta manent ! dehinc pace tenebis
Sub placida gentem Iliacam : pòst fessus, & ævo
Confectus tandem Elysias socer ibit ad umbras :
Succedes sceptro, atque Italis dominabere, leges
Communes Teucrisque ferens : tum lætus ad altum
Te mittes cœlum ; sic stat sententia Divûm.
Dixit : & inde leves fugiens se vexit ad auras.
Æneas tanto stupefactam numine mentem
Perculsus, Divæ peragit mandata parentis.
Et jam compositos felici in pace regebat
Dardanidas : & jam decedens sceptra Latinus
Liquerat, & pius Æneas successerat, omnem
Ausoniam, latâque potens ditione tenebat.
Jam paribus Phryges, atque Itali se moribus ultrò,
Et socia ingenti firmabant pectora amore,
Concordique æquas miscebant fœdere leges ;
Tum medio Venus exsultans se immisit Olympo
Ante Jovem : & complexa pedes, sic ore locuta est :
Omnipotens genitor, qui solus ab æthere summo
Cuncta moves : qui res hominum, curasque recenses:
Dum Teucros traheret fortuna inimica, recordor,
Spondebas finem ærumnis, rebusque salutem.
Nec tua me promissa, pater, sententia fallit :
Namque omnes gaudere sacrà tres pace per annos
Viderunt Italæ nullo discrimine partes :
Verùm ad siderei missurum culmina cœli
Pollicitus magnum Æneam, meritumque ferebas

Illaturum aſtris : quid nunc ſub pectore verſas ?
Jamque optat matura polos Æneia virtus.
Olli hominum ſator, atque Deûm dedit oſcula, ab alto
Pectore verba ferens : Quantùm Cytherea potentem
Æneam, Æneadaſque omnes inſeſſus amavi
Et terrâ, & pelago, & per tanta pericula vectos,
Noſti : & ſæpe equidem indolui commotus amore
Gnata tuo : tandemque malis Junone ſecundâ
Impoſui finem : nunc ſtat ſententia menti,
Qua ductorem alto Phrygium ſuccedere cœlo
Inſtitui, & firma eſt, numeroque inferre Deorum
Conſtat, & id concedo libens : tu ſi quid in ipſo
Mortale eſt, adime, atque aſtris ingentibus adde :
Quin ſi alios ſua habet virtus, qui laude perenni
Accingant ſeſe, & geſtis præſtantibus orbem
Exornent, illos rurſum ſuper æthera mittam.
Aſſensêre omnes Superi, nec regia Juno
Abnuit : at magnum Æneam ſuadebat ad altum
Efferri cœlum, & voces addebat amicas.
Tum Venus aërias deſcendit lapſa per auras,
Laurentumque petit : vicina Numicius undis
Flumineis ubi currit in æquora arundine tectus.
Tunc corpus nati abluere, & deferre ſub undas
Quicquid erat mortale jubet : dehinc læta recentem,
Felicemque animam ſecum ſuper aëra duxit :
Immiſitque Æneam aſtris, quem Julia proles
Indigetem appellat, templiſque imponit honores.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
70522

